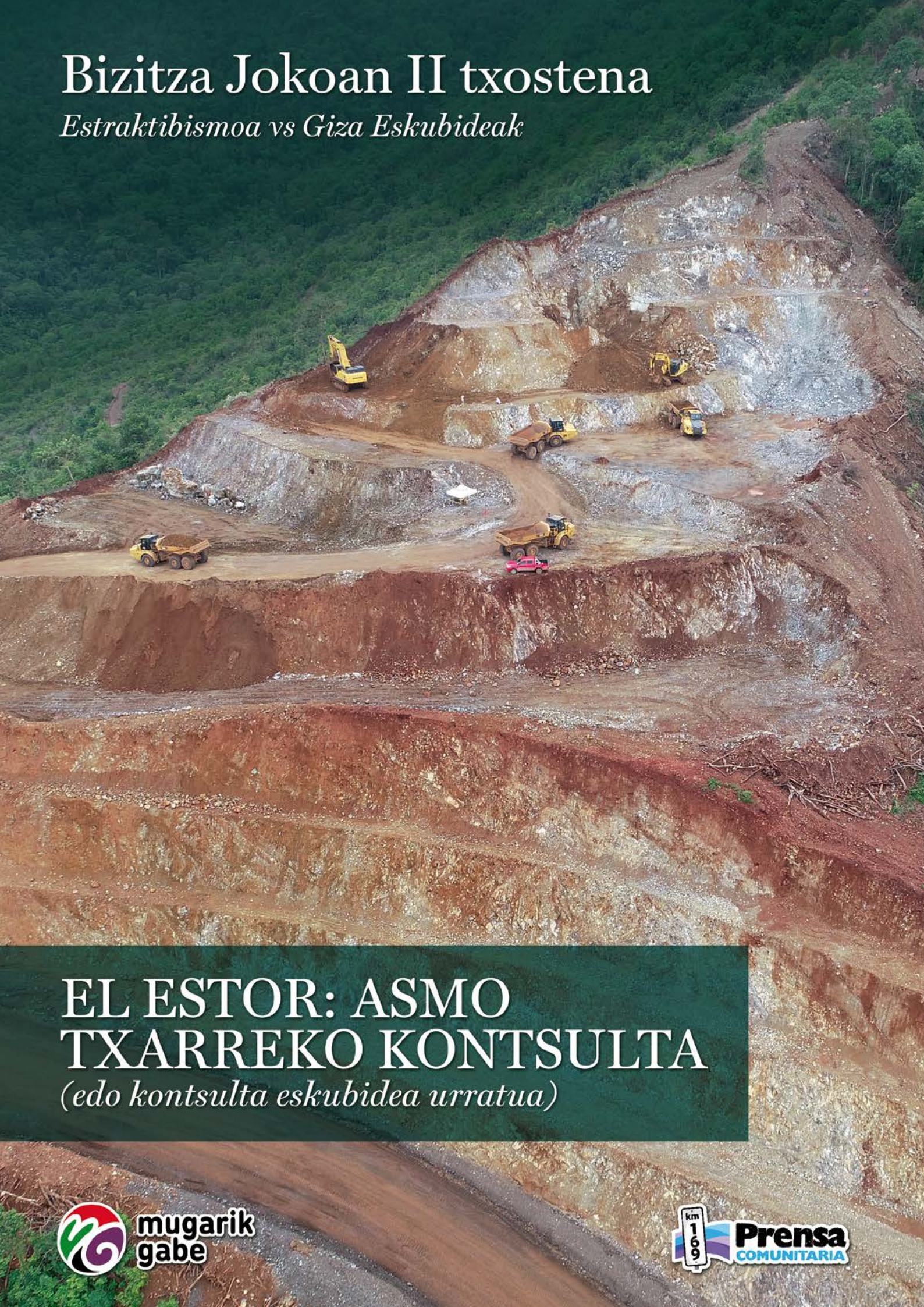

Bizitza Jokoan II txostena

Estraktibismoa vs Giza Eskubideak

**EL ESTOR: ASMO
TXARREKO KONTSULTA**
(edo kontsulta eskubidea urratua)

El Estor: asmo txarreko kontsulta (edo kontsulta eskubidea urratua)

Lehen edizioa: 2024

© Mugarik Gabe
© Egilea: Jesus González Pazos

ARGAZKIAK:
Forbidden Stories, AFP,
Mugarik Gabe-Jesus González Pazos

DISEINUA ETA MAKETAZIOA:
Binari Comunicación

MUGARIK GABE
(www.mugarikgabe.org)
Facebook: Mugarik Gabe
Twitter: @mugarikgabe
Youtube: Mugarik Gabe
Instagram: @mugarikgabeongd

ARABA
«Itziar» elkarten etxea.
Zalburu plaza z/g
01003 - Vitoria-Gasteiz

BIZKAIA
Vicente Garamendi taldea 5, lokala
48006 Bilbo
944 154 307 (bilbao@mugarikgabe.org)

GIPUZKOA
Katalina Elizegi 46, behea, 3. atea
20009 Donostia
943 445 977 (gipuzkoa@mugarikgabe.org)

Creative Commons lizentziarekin argitaratutako lana. Erreprodukzio osoa edo partziala baimentzen da, honako baldintza hauek betez gero:

- Aitortu (Attribution): Materiala hirugarren pertsonen banatu, kopia eta erakutsi dezakete, kredituetan aipatzen bada.
- Ez Komertziala (Non comercial): Jatorrizko materiala eta lan eratorriak banatu, kopia eta erakutsi egin daitezke, erabilera komertziala ez duten bitartean.
- Lan Eratorririk Gabe (NoDerivativeWorks): Materiala banatu, kopia eta erakutsi daitezke, baina ezin da erabili jatorrizkotik eratorritako lan bat sortzeko.

Hemen aurkeztuko diren ikerketa eta txostena honako proiektu honen harira egin dira: «Bizitza Jokoan: Lurra, Bizitzak eta Eskubideak» (II. Fasea), 2023an, eta Eusko Jaurlaritzaren Garapenerako Lankidetzaren Euskal Agentziak (GLEA) eta Mugarik Gabek finantzatu dute. Argitalpen honen edukia egilearen eta Mugarik Gabe taldearen ardura da, eta ez du Garapenerako Lankidetzaren Euskal Agentzia engaiatzen, proiektuaren finantzatzaile izan den arren.

**EL ESTOR: ASMO
TXARREKO KONTSULTA**
(edo kontsulta eskubidea urratua)

Aurkibidea

SARRERA / 6

Q'EQCHI' LURRALDEA / 7

MEATEGIA EDO ESTATU ABSOLUTISTA BERRIA / 9

MEATZE BATEN LEHEN URRATSAK / 11

ESKUBIDEAK IZATEAREN ALDEKO BORROKA / 13

SANTA CRUZ DEL QUICHÉ: ASMO ONEKO KONTSULTA / 15

ASMO TXARREKO KONTSULTA / 17

ORBAN GORRIA GIZA ESKUBIDEETAN / 19

SETIO-EGOERA, KRIMINALIZAZIOA ETA KONTSULTA / 21

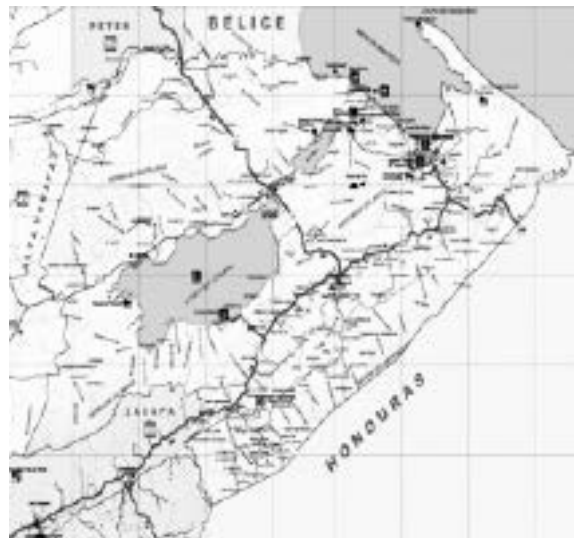
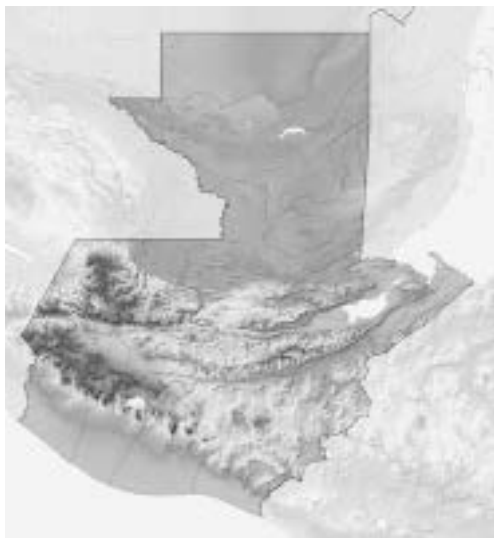
ENPRESAK PLANIFIKATZEN DU ETA MINISTERIOAK GAUZATZEN DU / 23

ZURI KONTSULTA EGITEN DIZUT, ZURI EZ / 26

DENA ERROIZTEN / 28

ASMO ONA EDO TXARRA / 30

BIBLIOGRAFIA / 32

Sarrera

Kontsulta Eskubidea gauzatzeari buruzko txosten hau testuinguru oso zehatzean egin da: Guatemalako Izabal departamentuko El Estor udalerrian egiten ari diren meatzaritza proiektu estraktibista.

Gauzak horrela, garrantzitsua da hasieratik azpimarratzea eskubide hori nazioarteko giza eskubideen aldeko hainbat tresnak aitortzen dutela; Esate baterako, Lanaren Nazioarteko Erakundearen (LNE) 169. Hitzarmenak eta Nazio Batuen Herri Indigenen Eskubideen inguruko Adierazpenak. Biak ala biak Guatemala estatuak ofizialki onetsiak eta babestuak.

Dokumentu honetan saiatuko gara aztertzen, batetik, kasu honetan zeintzuk diren baldintzak eta egoera eta, bestetik, kontsulta berariaz gauzatzen ote den. Arreta berezia eskainiko zaio, eta hala adieraziko da, kontsulta «asmo onez» egin ote den jakiteari; hots, kontsulta baliokotzat hartzeko eta bertan parte hartu duten eragileen jardunbide onak bermatzeko prozedura eta ezaugarriak

errespetatu ote direnari. Ala, kontrara, kasu honetan ere, antzeko beste askotan gertatu den gisan, kontsulta eskubidea «asmo txarrez» gauzatu dela kalifikatzeko moduko gertakariak izan diren eta, beraz, giza eskubide individual eta kolektiboak urratu.

Hasteko, ezagutzeko zenbaterainoko arreta eskaintzea merezi duten, komunitateko zenbait pertsona eta autoritatearen hitzak bildu ditugu. Pertsona horien ahotsak El Estor udalerrian bertan jaso genituen, ikerketa prozesuan zehar. Ahots horiek nahiko argi erakusten digute meatzaritza proiektua, herritarren zati batek behintzat, ez dela begi onez ikusten. Haien segurtasuna bermatzeko, ez da izenik emango. Izan ere, jarduketa estraktibistaren aurrean q'eqchi' herriaren eskubideak berma daitezen eskatzen duten pertsona askoren aurkako jazarpen eta kriminalizazio prozesua gogorra ari da izaten. Gainera, aipatu beharra dago ez dela etorkizunera begirako proiektio bat: duela urte askotatik bizi dituzte halako egoerak Guatemalan.

«Nire herrian nago ni, jaio nintzen herrian. Beraiek datoz gure lurraldea suntsitzera. Beraiek joan beharko lukete kartzelara»

«Familiatako gurasoak gara, seme-alabak ditugu. Guk lakua ezagutu dugu, baina ez dakigu gure seme-alabek horrela ezagutuko duten. Gu ez bagara borrokatzen, nork egingo du?»

«Gobernua erosita dago eta gu salduta gaude jada»

«Oso haserre nago. Haserretu egiten da bat ikusten duenean gu, pobreak, ez gaituela inork entzuten, herri indigenok etengabe zapaltzen gaituzte»

Q'eqchi' lurraldea

Guatemalako ipar-ekialdeko eremu handia hartzen du q'eqchi herriak, eta haren egoerari buruz hitz egitea nahikoa litzateke giza eskubideei buruzko ezein txosten gauzatzeko. Hala ere, agiri honen helburu nagusia da proiektu estraktibista baten aurrean kontsulta eskubidea betetzen ez dela erakusten duten funtsezko elementuak bil-
tzea.

Honako hauek dira eragile nagusiak: lehenik eta behin, nola ez, Guatemala Estatu bera. Bera da eskubide hori bermatzearekin edo urratzearekin zerikusia daukanaren ardura-dun nagusia. Bigarren lekuan, Solway Investment Group enpresa transnazionala, kapital errusiarra eta suitzarra daukana, *Fénix* izeneko meatzaritza esparruan nikela erazteko proiektua beraiek gauzatu dutelako. Hirugarrenik, nahiz eta garrantzia berezia izan, q'eqchi' herria, Izabal laku inguruan dagoen El Estor udalerrikoa eta ingurukoa. Laku horren bazterretan dago aipatu meatzaritza esparrua. Has gaitezen, bada, ingurutik.

Izabal lakua Guatemalako ur gez masarik handiena da, eta karibeko kostaldetik kilometro gutxira dago. El Estor udalerrria laku horretan dago; 1.283 km² ditu, eta 80.000

biztanle baino gehiago (INE, 2021). Horietatik % 90 baino gehiagok jatorri q'eqchi'a du.

Kolono Espainiarrak mantso sartu ziren inguru horretan; hurrengo aldian, hots, errepublikaren garaian, dominazio

horrek gora egin zuen, nabar-men, batez ere lurjabe kreoleen eta atzeritarren eskutik. Lurren jabetzak eskuratzen joan ziren, eta q'eqchi' herria beraien lurretan zokoratu zuten. Badira zenbait datu lurrez gabetzeko eta desjabetzeko prozesu horren dimentsioa hartzeko balio dutenak. Esate baterako, 1879an herritar gehienak komunitate askeetan bizi baziren, 1930erako biztanleriaren % 40 latifundio berrietan ari ziren zerbitzari, latifundistek erosten zituzten lursailetan (Caballeros, 2018).

Ondoren, XX. mendeko azken hamarkadak odolak eta suak hartu zituen. 36 urte iraun zuen gatazka armatuaren garaia (1960-1996). Garai horretan gertatu zen genozidio maya deritzona, matxinadaren kontrako gerrak herri horren kontra egin baitzuen, nagusiki. Gobernu

militar hainbat izan ziren urte horietan, 70eko eta 80ko hamarkadetan ezarri zituzten diktadura gogorrak tarteko. Hain zuzen ere, esan ohi da 1978ko maiatzaren 29an hasi zela genozidioa, egun hartan izan baitzen Panzós-

*Gaur egungo
lurrez eta
eskubidez
gabetzeko
prozesuaren
protagonistak
proiektu
agroindustrialak,
hidroelektrikoak
eta
meatzaritzakoak
dira egun.*

ko sarraskia. Panzos El Estorretik hurbil dago, Polochic Aranean, Alta Verapaz departamentuan. Nekazariak lurra aldarrikatu zuten, eta armadak tiroz erantzun zuen: hamarnaka herritar zauritzeaz gain, 50 gizon, emakume, eta haur baino gehiago hil eta, ondoren hobi komun batera bota zituzten.

Aipatu ditugun eraldaketa prozesuen garai guztien ondotik iritsi gara etapa gaurkotuenera, zeina XXI. mendearekin batera iritsi baitzen. Gaur egun, lurrez gabetzeko eta lur horiek metatzeko prozesuaren funtsa agroindustria proiektu handiak ezartzean datza. Proiektu horiek, nagusiki, palmondo afrikar eta azukre kanabera haztegiak dira.

Azkenik, eredu neoliberalak mugarik gabe ezarri den honetan merkatuak agintzen duenez, hark ezarriko du lur hauetan produktu agroindustrial eta meatzaritza produktu kantitate handiak produzitu behar direla. Xedea ez da, inola ere, inguruaren garapena; inguru hori nazioarteko merkatuen zerbitzura jartzea baizik. Halaxe jarraitu zuten, beraz, nahiz teorikoki herritarren ongizatearen arduraren hartzen duen sistema demokratiko batean bizi, hainbat q'eqchi' familia beraien lurretatik kanporatzen. Familia

horietako askok migrazio fluxuak lortu dituzte, eta beste milaka familiarekin batera ekin diote Estatu Batueta-ranzko edo departamentuetako hiriburu-tako auzo marginaletaranzko bideari: Cobán-era (Alta Verapaz), Puertos Barrios-era (Izabal) edo herrialdeko hiriburura joan dira.

Prozesu horrek goia jo du azken bi hamarkadetan. Aipatu departamentuetan enpresa hidroelektrikoek zentral hidroelektrikoz bete dituzte ibaiak. Horren adibide dira Renace, Oxec, etab. Halaber, meategiak ere ia lurralde guztian zehar zabaltzen dituzte.

Azken finean, historiak argi erakusten du q'eqchi' herriak nola galdu dituen lurak azken bost mendeen buruan. Hala ere, ez dugu ahaztu behar lurren galera ez dela berez gertatu, eta herri horrek hainbat dominazio prozesu bizi izan dituela: kolonia izatetik etapa liberalera; genozidioaren eta gobernu militarren garaia eta, azkenik, gaur egungoa, eredu neoliberalaren inposaketarena. David Harveyk (Harvey, 2004) azpimarratu zuen ez dela prozesu naturala izan, gutxi batzuk denaren jabe bihurtzeko eta beste batzuk guztiz desjabetzeko prozesu etengabeen emaitza dela; eta guzti horren oinarrian lurrez gabetzea, indarkeria, arrazakeria eta iruzurra daudela.

Meategia edo estatu absolutista berria

«El Estorren ez dago Estatua; gu gara Estatua» (The Store Project, 2022). Mainor Alvarado Mai Guatemalako armadatik erretiratutako ofizial eta Nikelaren Konpainia Orokorreko (*Compañía General del Níquel*, CGN) komunitate-harremanetako kudeatzailearen adierazpena da hori. CGN bi enpresa subsidiarioetako bat da, bestea Prico da, Solway Investment Groupekoa, eta El Estorreko muinoak ustiatzen ditu.

Izabal eta Alta Verapaz sailletako meatzaritza-enpresa honen kasua azken hamarkadetako erauzketa-prozesu askoren paradigmatzat har daiteke. Eta ideia hori Guatemalan ez ezik, ia Latinoamerika eta Karibe osoan ere hedatzen da da.

Hala, meatzaritzako transnazional horren jarduteko modua, beste kasu askotan bezala, batetik, lurra komunitateei kentzearen eta haien ustiapenean oinarrituko da, eta, bestetik, dagozkien eskubideak betetzeko aldarrikapenagatik protesta soziala kriminalizatuko dute. Eta ezin da ahaztu kriminalizazio hori hainbatetan difamazioekin, bizitza hautsiekin, kartzelazteekin, emakumeen aurkako sexu-erasoekin eta heriotzekin amaitzen dela.

Egoera horretan, enpresa transnazionaleko harreman komunitarioen kudeatzailearen izaera absolutistadun adierazpenak ez du zalantzarik uzten. Nahiz eta XVIII. mendeko Europako erregimen monarkikoetan berezkoagoa izan, non erregeak argi eta garbi esaten baitzuen bera Estatua zela, horrek esan nahi du enpresa dela lurraldearen, komunitateen eta gizarteerakundearen, tokiko erakundearen eta Estatuaren inguruko erabateko agintea duena eta zigorgabetasunik gabe ekiten duela.

Horrela, meatzaritzak udalerriko garapen planak eta beharrak definitzen ditu ezar daitezkeen edo ezarri ezin daitezkeen gizarte estaldurak, aurrera eramango diren obrak eta azpiegiturak. Zergei dagokienez, garrantzitsua da adieraztea, Guatemalako meatzaritzari buruzko legearen azken erreformen arabera, nikela ateratzea Estatuari zergak ordaintzetik salbuetsita dagoela. Beraz, enpresak

berak erabakiko ditu udalerriri emango dizkion erregaliak. Horri esker uler daiteke berak hartuko dituela goian aipatu bezalako erabakiak, udal aurrekontua zertan eta nola gastatu erabakitzeko. Harik eta, kasu askotan, Cocodesek (Garapenerako Kontseilu Komunitarioak) eta tokiko beste instantzia batzuek zuzenean enpresari hobekuntza sozialak edo azpiegiturak eskatu arte, Udalari eskatu beharrean.

Transnazionalak erabakiko du, halaber, nork lan egingo duen eta zenbat denbora, tokiko erakundearen aurrekontua, eta zenbat gasolina eta elikagai ordaindu behar diren poliziaren beharrak asetzeko. Halaber, noiz deklaratu setio-egoera, nor

erosi edo bere plan erauztaileen oposizio gileen aurka zer gezur eta difamazio zabaldu. Jakina, eta hori ikusiko dugu txosten honetan, beste aukerarik geratzen ez denean, meatzaritzako proiektuari buruz zer, noiz, nola eta nori kontsultatu behar zaion ere erabakiko du.

Arestian aipatutako guztiak Estatuako erakundearen erantzukizun bakarrik izan beharko luke. Hala ere, El Estorren (Izabal) eta Alta Verapaz inguruko udalerrietan, meatzeustiapenaren eraginpean daudenetan (Senahú, Cahabón eta Panzós), Solway Investment Groupek erabakitzen du guztia, CGN eta Pronico subsidiarioen bidez. Hori hurrengo orrialdeetan frogatuko da, baina giza eskubideen urraketa guztiak aztertu gabe. Esan bezala, q'eqchi' herriak, nazioarteko tresnen arabera, meategiko erauzketa-eragiketekin jarraitzea nahi duen ala ez jakiteko duen eskubidea ez errespetatzean oinarrituko gara.

Meategiaren jabea, dagoeneko aipatu da, Solway Investment Group enpresa da. Enpresa hori kapital errusiarrez osatuta dago nagusiki, baina, arrazoi fiskalengatik, Suitzan du egoitza nagusia. Bere web orrian azaltzen duenez, Solway da munduko nikel-ekoizle pribatu handiena, meategiak eta industria-konplexuak baititu Errusian bertan, baita Mazedonian, Ukrainan, Liberialan edo Indonesian ere. El Estor meatzea Erdialdeko Amerikako aire

«El Estorren ez dago Estatua; gu Estatua gara».
Mainor Alvarado Mai, meatzaritza-enpresa komunitarioko kudeatzailea.

zabaleko meatze handiena da, eta 2019an meatzaritzak munduan zituen onura guztietatik onura gehien ekarri zituena erauzketa-proiektua izan zen.

Esan beharra dago Guatemalan ekoizten den mineral gehiena, eta seguruenik beste leku batzuetakoa ere, altzairu herdoilgaitz bihurtzen dela, nikela ezinbestekoa baita azken hori egiteko. Eta altzairu hori, munduko etxe orratz altuenean ez ezik, Dubaiko Burj Khalifan, Europako etxe askotan ere aurki daiteke. Horrekin mahai-tresnak, harraskak edo etxetresna elektrikoak egiten dira, hala nola garbigailuak eta ontzi-garbigailuak. Altzairu herdoilgaitzaren ekoizle nagusietako bat, El Estorreko nikela erosten duena, Outukompu enpresa finlandiarra da, eta Ikea edo Bosch-Siemens bezalako enpresa handiak hornitzen ditu material horrekin. Horregatik, garrantzitsua da Europak eta lurralde ugari hustearen ondorioz aberastu diren beste herrialde batzuek ezagutzea eta aintzat hartzea tresna horietako edozeinen atzean dagoen prezioa: giza eskubideen eta naturaren eskubideen

urraketa sistematikoen prezioa. Hain zuzen ere, tokiko eta nazioarteko komunikabide garrantzitsuetan egindako salaketan eta El Estorreko meategiaren aurkako protesta sozial zabalen ondoren, enpresa horietako batzuek 2022an jakinarazi zuten Guatemalako meatzeetako giza eskubideen urraketen inguruko ikerketak ireki zituztela, eta aztertu zutela errusiar-suitzar meategiaren nikel-erosketak bertan behera uztea.

El Estorren hasten den katea, besteak beste, Europako etxeetan amaitzen da

Baina, esandakoa gorabehera, eta transnazional honen web orrira itzulita, hemen honelako aipuak irakur daitezke: «Solway taldea erabat konprometituta dago osasun- eta segurtasun-estandar handienekin, ingurumenaren babesarekin eta jasangarritasunarekin, eta komunitatearen garapen eta harremanekin. Gure lehen ardura nagusia da gure langile, langile kontra-

tatu eta gure komunitate anfitrioretako kideen osasuna, segurtasuna eta ongizatea sustatzea eta babestea» (Solway, 2022). Ezbairik gabe, hitz ederrak, txosten honetan haien egiazkotasuna egiaztatzen saiatuko gara.

Meatze baten lehen urratsak

Nikelaren ustiapenak 1971n eman zituen lehen urratsak Izabalaren. Urte batzuetan prospekzioek emaitza onak eman zituzten kalitateari eta kantitateari dagokienez, eta, horren ondoren, Guatemalako Gobernuak lehen emakida eman zion Izabal S.A.ko (Exmibal) Exploraciones y Producciones Mineras enpresari, Kanadako INCO (International Nickel Companel) enpresaren subsidiario. Hala ere, hurrengo hamarkada ez zen ona izan negozioarako. Guatemala gobernu militarren eta herrialde osoko populazioaren aurkako errepresio bortitzaren etapa gogorren sartu zen; gogorra dezagun berriro Panzósek 1978an bizi zuen sarraskia, nolabait, garai tragiko hari hasieran eman ziona. Bestalde, urte horietan, mineralaren prezioak jaitsi egin ziren munduko merkatuetan, eta petrolioarenak ere nabarmen igo ziren. Egoera batek eta besteak negozioaren errentagarritasun txikia planteatzera eraman zuten Kanadako meatzaritzaenpresa, eta El Estor meatzea 1981ean itxi zuen.

Urteak igaro eta XXI. mendean sartzean, ustiapen-lanak berrabiatu ziren. Orduan, Kanadako beste meatzaritza-enpresa batek, Skype Resourcesek, egin zuen. Hori laster batu zen Hudbay Mineralsekin, eta 2007an Fenix meatzaritza-proiektua izenekoaren kontrol osoa hartu zuen. Urte horietarako, Guatemalan Compañía Guatemalteca del Níquel enpresa subsidiarioaren bidez Jarduten zuten (CGN, 2004). Enpresa horrek minerala ustiatzen eta merkaturatzen zuen.

2011n, erauzketa-proiektua etapa berrian sartu zen, hain zuzen, berriena eta txostenerako interesgarria dena. Orduan, Solway Investment Groupek erosten zuen meatzaritza-taldea, batez ere Errusiako kapitalak dituen. Hurrengo pausoa, ikuspegi osoa izateko, 2013an gertatu zen, CGNk erauzitako mineralaren prozesadore konplexua eratu zenean, Pronico izenarekin, Izabal S.A.ko Nikel Prozesatzaile Konpainia.

Horrela, enpresaren prozesua eta egoera ia osorik ikusten dira, baina ikuspegia ezin da osorik egon, askotan ikusezin bihurtzen den beste elementu bat ez badago. Guatemalako hiru familia oligarkiko handi: Berger, Ayau eta Soto CGNko akziodun garrantzitsuak dira. Hori dela

eta, Solwayrekin duten aliantzak, nolabait, lotura estuak ezartzen ditu Guatemalako oligarkiaren eta kapital transnazionalaren artean.

Izan ere, orain gogoratu beharra dago, Guatemalako autore eta gizarte-erakunde askok azpimarratzen dutenez, 36 urteko barne-gatazka armatuari amaiera eman zioten Bake Akordioek (1996) eta,aldi berean, nolabaiteko irekiera politikoa ekarri zutenek, oinarri egokiak ezarri zituztela Guatemala nazioarteko merkatuetan sartzeko. Horretarako, kapital horiek herrialdean sartzeko baldintza egokiak ezarri ziren, tokikoekin ados jarrita. Beste era batera esanda, Bake Akordioek, egitura ekonomikoak inola ere baldintzatzen ez zituztenez, Erdialdeko Amerikako herrialde horretan eredu neoliberal ezartzeko oinarriak eratu zituzten.

Azkenik, garrantzia izango du, 2021eko kontsultaren garapena berrikustean, Fenix meatze-proiektuaren ustiapen-kontzesioak 6,29 km²-ko lurraldea hartzen zuela hasieran. Bada, hori justifikatzen zuen baldintzarik edo arrazoi berezirik gabe, eta, beraz, Guatemalako legez-kotasunari jaramonik egin gabe (meatzaritzako ustiategi bakar batek ere ezin zituen 20 km² baino gehiago izan), Otto Pérez Molinaren Gobernuak (2012-2015), faboritismoaren adibide argia izanda, emakida hori handitu egin zuen, eta 247 km²-ra iritsi zen, ustiapena Alta Verapaz departamentura hedatuz. 2015eko Kongresuak Otto Pérez Molinari pribilegioak kendu zizkionean, Otto Pérez Molinak dimititu egin behar izan zuen, Guatemalako Zigorgabetasunaren Aurkako Nazioarteko Batzordeak (CICIG) ustelkeria, eroskeria eta iruzurra leporatuta. Ondoren, zortzi urteko kartzela-zigorra ezarri zioten, ustelkeriak eta zigorgabetasunak menderatutako herrialde batean, justizia elite politikoei aplikatzeko ia salbuespena izan zen kasuan.

Bestalde, meatze-proiektuaren ezarpenaren errepaso historiko honetan, giza eskubideen egoera ere aipatu behar da. Horien errealitateak etengabeko narriadura dakar, eta meatze-proiektuaren aurrerapenarekin batera joango da.

Bake-akordioek (1996) Guatemala nazioarteko merkatuetan sartzeko oinarriak ezarri zituzten

Bakea berreskuratuta eta lasaitasuna zein giza esku-bideekiko errespetua alde batera utzita, El Estorren, 2006an, bake-garaian indarkeria berrien dinamika hori islatzen duen beste gertakari bat izan zen. Meategiko segurtasuneko langileek, polizia eta militarrekin batera, ehun familia etxetik bota zituzten eta meategiak handitzeko beharrezko lurretan bizi ziren etxeak erre zituzten. Enpresa-meatzariaren aurkako lehen protestak egin izan zituzten, eta erantzuna errepresio bereizi gabea eta beste larderia-mota batzuk izan ziren. Besteak beste, segurtasuneko langileek hamaika emakume q'eqchi' bortxatu zituzten. Biktinek Skye Resourcesek erositako Kanadako Huiday Minerales meatzariaren aurkako demanda jarri zuten utzikieriatatik, baina inoiz ez da justizia egin. Justizia ez aplikatze hori zigorgabetasunaren etengabe-ko agertokian kokatuta dago. Egoera horrek herrialdeko bizitza politiko eta soziala menderatzen du, eta emakumeen aurkako sexu-indarkeriak biztanleriaren sektore horren aurkako erasoaren berezitasuna erakusten du.

Beste kasu askotan frogatu den bezala, bai Guatemalan eta bai kontinenteko gainerako lekuetan, bidezko gizarte-protestaren aurkako kriminalizazioaz eta errepresioaz hitz egiten denean, beti dago emakumeen aurkako berriazko jarduera, eta, hala, agerian geratzen da oso gizarte patriarkalizatu eta matxisten bortizkeria, non sexu-indarkeria erabakigarria baita.

Bestalde, 2009an, Mynor Padillak, meataritzako segurtasuneko buruak, Adolfo Ich Chamán maisua hil eta German Chub paraplegiko utzi zuen. Adolfoaren alargunak, Angélica Chocek, hasiera batean emaitzarik izan ez zuen Kanadako meatzariaren aurkako demanda jarri zuen. Baina, 2021eko urtarrilaren 13an, hamabi urte geroago, haren hitzetan, garaipena lortu zuten, «garaipen txiki eta baliotsua... lortu ere, oso zaila baita munstroen aurka borrokatzea, horrelako enpresek ez baitute arazorik dirua botatzeko» (Pérez, 2021). Justiziak Mynor Padilla teniente koronela bi urte eta lau hilabeteko espetxe kommutagarriara kondenatu zuen hilketatik.

Eskubideak izatearen aldeko borroka

Lurraldea defendatzeko prozesuek, zuzenean herri indigenekin lotuta daudenean, agerian uzten dute herri horien berezko zuzenbidearen eta estatuak arautzen dituen zuzenbidearen arteko talka. Gaztazka hori, oro har, elite politiko eta ekonomiko lokal eta nazionalen interesak baldintzatzen eta kontrolatzen dituzten estatuen alde konpontzen da, egungo eredu neoliberalaren testuinguruan.

Hala eta guztiz ere, herri indigenek beren lurraldeetan gobernatzeko duten gaitasuna aitortzea eta erabiltzea eskatzen dute, beren eskubidea eta giza eskubide kolektibo eta indibidualen nazioarteko tresnak erabiliz, bereziki LANEren 169. Hitzarmena (1989) (LANE, 2014) eta Herri Indigenen Eskubideen Nazio Batuen Adierazpena (Nazio Batuak, 2007). Alde horretatik, eskubideak berekin dakar gobernu, bizitza eta garapen modu propioa, lurraldearen kontrola eta, batez ere, erauzte-proiektuen ondorio suntsizaleetatik babestea, meatzaritza, basogintza, hidroeletrikokoak edo nekazaritza-industriak izan.

Estatuek, aldiz, beren subiranotasuna eta ahalmena aipatuko dituzte, lurrazpiko baliabideen erabilera eta ustiapena zehazteko, eta, horrekin batera, erauzte-proiektuak. Hori guztia, oraindik ere kolonialismoko kentze prozesuetatik eta ikuspegi merkantilistatik eratorria da. Horrela, enpresei, herriei galdetu gabe, lurraldeak eta beren baliabideak ustiatzeko kontzesioak emanen dizkiete.

Ondoren, konparazio bat planteatzen da, baldin eta horrela aurkeztu ahal bada, asmo txarreko kontsulta-eskubideaz baliatzea izan daitekeenaren eta, nazioarteko tresnek ezartzen duten bezala, ezaugarri hori bera baina zentzu positiboan izan beharko lukeenaren artean: asmo oneko kontsulta-eskubideaz baliatzea. Zoritxarrez, gobernuak buruz pentsatzen badugu, zaila da Latinoamerikan bigarrenaren adibideren bat aurkitzea, eta, are gehia-

go, ezinezkoa Guatemalara mugatzen bagara. Hori dela eta, Erdialdeko Amerikako herrialde horretan hainbat eta

hainbat komunitatek azken urteetan egin dituzten asmo oneko kontsultetako batzuk aipatuko ditugu, erauzketa-proiektuak ezartzearen asmoaren edo benetan ezarri izanaren aurrean.

Baina hori baino lehen, kontsulta-eskubidea zer den eta eskubide hori noiz ezarri behar den argi utzi behar da, arestian aipatutako nazioarteko tresnek ezartzen dutenaren arabera. Guatemalak zuen LANEren 169. Hitzarmena 1996an berretsi zuen, Bake Akordioak sinatuz, eta 2007an, Nazio Batuen Batzar Nagusian, Herri Indigenen Eskubideen Adierazpena onartzearen aldeko botoa eman zuen. Ondoren, espresuki aipatzen dira tresna bateko eta

besteko artikulukoak, txosten honetan aztergai dugun gaiari zuzeneko lotura daukatenak: kontsultarako eskubidea.

Bi logika kontrajarri: herri indigenena, lurralderako eskubidearen alde; estatuena, merkataritza interesen lehentasuna duena

«169. Hitzarmena, Herrialde Independentetako Herri Indigenei eta Tribalei buruzkoa, Lanaren Nazioarteko Erakundearena (LANE), 1989koa.

6. artikulua

- Hitzarmen honetako xedapenak aplikatzean, gobernuak betebeharrak izan behar dituzte:
 - interesa duten herriei kontsulta egitea, prozedura egokien bidez eta, bereziki, haien erakunde ordezkatzaileen bidez, zuzenean eragingo dizkieten lege-edo administrazio-neurriak aurreikusten diren bakoitzean.
 - interesa duten herriek askatasunez parte hartzeko bideak ezartzea, gutxienez, biztanleriako beste sektore batzuek duten neurri berean, eta maila guztietan, erakunde hautetsietan eta administrazio-erakundeetan erabakiak hartzeko, eta haiei dagozkien politikez eta programez arduratzen diren beste mota bateko erakundeetan;

c) herri horietako erakundeak eta ekimenak erabat garatzeko bitartekoak ezartzea, eta, kasu egokietan, horretarako behar diren baliabideak ematea.

2. Hitzarmen hau aplikatuz egiten diren kontsultak asmo onez eta baldintza egokietan egin beharko dira, proposaturiko neurriei buruzko adostasuna edo akordioa lortzeko.

7. artikulua

1. Interesa duten herriek eskubidea izan behar dute beren lehentasunak garatzeko prozesuari dagokionez bertan bizitzeko, prozesu horrek beren bizitzeari, sinemenei, erakundeei eta ongizate espiritualari eragiten dien heinean, eta, ahal den neurrian, beren garapen ekonomiko, sozial eta kulturala kontrolatzeko. Gainera, herri horiek zuzeneko eragina izan dezaketen nazio eta eskualde mailako plan eta programak formulatzen, aplikatzen eta ebaluatzen parte hartu beharko dute.

«Herri Indigenen Eskubideei Buruzko Nazio Batuen Adierazpena»

Nagusia

32. artikulua

1. Herri indigenek eskubidea dute beren lurraldeak eta bestelako baliabideak garatu edo erabiltzeko lehentasunak eta estrategiak zehaztu eta prestatzeko.
2. Estatuak kontsultak egin eta asmo onez lagunduko diete interesa duten herri indigenei, beren erakunde ordezkatzaileen bidez, haien baimen libre eta informatua lortzeko, beren lurralde edo lurraldeetan edo bestelako baliabideetan eragina duen edozein proiektu onetsi aurretik, bereziki baliabide mineralak, hidrikoak edo bestelakoak garatu, erabili edo ustiatzeko.
3. Estatuak mekanismo eraginkorrak jarriko dituzte jardura horietako edozeinen konponketa bidezko eta zuzena egiteko, eta neurri egokiak hartuko dira ingurumen-, ekonomia-, gizarte-, kultura- edo espiritu-ondorio kaltegarriak arintzeko.

Beste batzuk:

10. artikulua

Herri indigenak ez dira beren lurraldetik edo lurraldeetatik indarrez desplazatu. Ez da lekualdaketarik eginen

herri indigena interesdunen aurretiaz informatutako baimen askerik gabe, ezta kalte-ordain zuzen eta bidezkoari buruzko aurretiazko akordiorik gabe ere, eta ahal den guztietan, itzultzeko aukera egongo da.

19. artikulua

Estatuak asmo onez egingo dituzte kontsultak eta lan-kidetza herri indigena interesdunekin, beren erakunde ordezkatzaileen bidez, haiei eragiten dieten lege- edo administrazio-neurriak hartu eta aplikatu baino lehen, alde aurretik adostasun libre eta informatua lortzeko.

Nazioarteko tresna horien artikulatu nagusia berrikusi ondoren, asmo oneko kontsulta batek halakotzat hartzeko izan behar dituen ezaugarriak azaltzen dira orain, modu erraz eta laburrean.

- Aldez aurretikoa: hau da, kontsulta aldez aurretik egin behar da, edozein baimen eman edo jarduerak hasi aurretik, eta, betiere, kontsultatutako komunitate edo herrien epeak eta erritmoak errespetatuz.
- Librea: noski, ez da presiorik, ez hertsapenik, ez larderiarik, ez manipulaziorik egiten kontsultatutako biztanleengan.
- Informatuta: eragindako komunitateari edo komunitatei proiektuarekin zerikusia duen informazio guztia emango zaie: mota, dimentsioa eta irismena; gauzatzeko erritmoa; itzulgarritasuna; helburuak eta iraupena; eragindako eremu eta eremuak; ondorio ekonomiko, kultural, sozial, politiko eta ingurumenekoak, bai eta herritarrentzat interesgarria izan daitekeen edo eska dezaketen beste edozein informazio ere.
- Kulturalki egokia: eragindako herriaren ezaugarri kulturalak, gobernatzeko berezko erak, egitura sozial eta politikoak eta haien erabilerak eta ohiturak (legeak eta prozedurak) kontuan hartuta gauzatuko da. Benetako batzar komunitarioak egitea, ez soilik informaziozkoak, eta agintari tradizionalak errespetua funtsezkoak izango dira.
- Asmo onekoa: berdinen arteko elkarriketa, zuzena, inpartziala, azken erabakian eragiteko aukera-berdintasuna, eta besteak solaskide baliodun eta zilegi gisa onartua. Azken batean, konfiantza eta elkarrekiko errespetua.

Santa Cruz del Quiché: asmo oneko kontsulta

2010eko urriaren 22an, Santa Cruz del Quiché udalerriko 27.000 pertsonak baino gehiagok, gehienak k'iche etniakoak, ukatu egin zuten, asmo oneko kontsulta komunitarioaren bidez, beren lurraldean edozein erazketa-megaproiektu ezartzea, dela meatzaritzakoa, dela basogintzakoa, dela bestelakoa.

Guatemalan, ondoz ondoko gobernuek ezer egin ez dutenez eta azken bi hamarkadetan hainbat lurraldetan erazketa-proiektu ugari ezarri direnez, autonomia politiko nabarmena izanik, Europar Batasuneko ehun bat kontsulta inguru egin dira. Horien bidez, herritarrek eta komunitateek beren iritzia ematen dute beren lurralde-antolamenduko moduak libreki erabiliz eta beren mundu-ikuskeran oinarritutako arau eta prozeduren arabera (Uk'ux B'e, 2021). Kontsulta horiek guztiak agintari komunitario tradizionalen deialdietan egin dira beti, legezko oinarri legi-

timoarekin, udal kodeen eta nazioarteko tresnen arabera, eta tokiko agintariekin koordinatuta.

«Santa Cruz del Quichéko arazo nagusietako bat ur falta da, eta horrek jatorri asko ditu, baina, batez ere, deforestazioagatik eta basoak legez kanpo erazteagatik da. Ez dago Udalaren erantzunik, ez Gobernuko beste agintarien erantzunik. Egoera larriagotu egin liteke beste megaproiektu batzuk sartzean. Ura pribatizatu egin da, enpresen negozioa da» (Uk'ux B'e, 2021).

Hori zen mehatxu ezkutua, eta hori izan zen, halaber, zuzenean kaltetutako biztanleei kontsulta egiteko ideia garatzeko arrazoi nagusietako bat: 87 komunitate eta Santa Cruz del Quichéko sei hirigune. Lurraldeari eta biztanleriari egindako kalte larrien ondorioz ia konpenezina zen egoera bati aurrea hartzea premiazkoa zen. Hori defen-

datzea planteatzen zen, baina baita pertsonen eta komunitateen bizitza ere.

Prozedura, orduan, berezko arauari jarraituz hasi zen, komunitate eta herrixka guztiekin beharrezko koordinazioak ezarriz. Lortu nahi zen erauzketa-proiektuari buruzko informazio guztia bilatzeko lan egin zen eta, ondoren, Europar Batasuneko hurrengo batzarretara eraman zen. Helburua zen planteatutakoa eta arriskuak azaltzea eta ulertzea, eta komunitateek kontsultaren beharrezkin ados zeuden esatea. Gainera, sektore guztiekin lan egin zen, gazteenetatik hasi eta emakumeetaraino, lurraldean dauden eliza eta konfesioetatik edo gizarte-erakundeetatik igarota. Prozesu bizi hori guztia bi urte inguru atzeratu zen.

Uler daitekeenez, kontsulta prestatzeko prozedura xehakatu eta oso zaindua izan zen, inplikaturako talde eta aktoreen arteko elkarriketa eta ulermena bilatuz beti. Hala, kontsulta prestatzeko bakarrik, nazioarteko lege-esparruko hainbat trebakuntza-ekintza bultzatu ziren, kontsulta egiteko moduari buruzko prestakuntza eman zen, lan-batzordeak eratu ziren (logistika, antolaketa...) eta udal-mailan eragin handia egin zen, kontsultari laguntza emateko, eta erakundearen babesa ezartzen zuen akordioa lortu zen.

Esan bezala, 2010eko urriaren 22an egin zen kontsulta komunitarioa. Komunitate eta herrixketako agintari tradizionalak dei egin zieten gizonei, emakumei eta haurrei; izan ere, maien mundu-ikuskeran, haurrek ere par-

te hartzeko eta ahotsa emateko eskubidea dute, bizitza komunitarioan integratzeko prozesu kontziente batean. Ondoren, eguneko nahualari (espiritua) deitu ondoren, kontsultaren legezko oinarriak irakurri ziren: LANEren 169. Hitzarmena eta Udal Kodea. Kontsulta bukatu eta hasteko, Udal Akordioa irakurri zen, autonomia politiko komunitarioko ekintza honi lege esparrua ematen ziona.

Garrantzitsua da, halaber, kontsulta k'iche' hizkuntzan egin zela eta emaitzak ofizialki jasotzeko balio duen akta-eredua izan zuela adieraztea. Zerbaketa-zentroa departamentuen gobernazioan zegoen, eta azken emaitzek argi eta garbi baztertu zuten lurraldean megaproiektuak ezartzea. Guztira 62.369 herritar daude, eta gehienak gazteak eta haurrak dira. Horietatik 27.778k mota horretako proiektuen aurka bozkatu zuten.

2011ko urtarrilaren 13an, emaitzak ofizialki onartu ziren Udal

Erabakiaren bidez, eta Errepublikako lehendakariari eta Kongresuari, Giza Eskubideen Prokuradoreari, Energia eta Meatze Ministerioari eta Giza Eskubideetarako Nazio Batuen Goi Komisarioaren Bulegoari helarazi zitzaizkien.

Atal honen hasieran esan bezala, hainbat iturrik adierazten dute Guatemalan asmo oneko ehun kontsulta komunitario baino gehiago egin direla. Hala ere, Guatemalako estatuak, ondoz ondoko gobernuen eta energia- eta meatze-ministerioen eskutik, ezin du prozedura demokratiko izan nahi duen gizarte orotako giltzarri den hori erakutsi, sistematikoki ez baitituzte ezagutu.

Helburua zen planteatutakoa eta arriskuak azaltzea eta ulertzea, eta komunitateek ados zeuden esatea

Asmo txarreko kontsulta

Lehenago ikusi da kontsultarako eskubideari dagokionez giza eskubideen nazioarteko tresnek ezartzen dutena. Eskubide hori erabiltzeko prozedura definitzen duten ezaugarrietako batzuk berrikusi dira. Azkenik, gizartearen, komunitatearen eta indigenen alorrek Guatemalan azken urteetan egin dituzten asmo oneko ehun kontsulta komunitario luzeen adibide bat jaso da. Hori guztia, Estatuak bere betebeharra dena behin eta berriz betetzen ez duen bitartean.

Baina txosten honen izenburuak asmo txarreko kontsultari buruzko aipamen zuzena egiten du, eta, horregatik, El Estorren kasuko gertakariekin jarraitu aurretik, laburki azaldu behar dira kontsulta mota horien ezaugarri batzuk. Ez dago asmo txarrez egindako kontsultak aipatzen edo karakterizatzen dituen nazioarteko araudi edo tresnarik. Hala ere, jarrera hori gehiegitan definitzen ditu estatuek egindako kontsulta urriak, ia beti botere ekonomikoaren eskutik egindakoak, argi utzi nahi dugu hemendik aurrera, izan tokiko oligarkietatik edo nazioz gaindiko oligarkietatik datozen kontsultak.

Hala, atal hau sinplifika liteke, eta esan daiteke Estatuak egindako kontsulta gutxi horien gainera nagusitzen den berezitasuna instantzia politiko eta ekonomikoaren asmo txarra dela, lortu nahi zuten emaitza lortzeko.

Kalifikazio hori frogatzeko, ezaugarri batzuk aipa daitezke.

- Aldez aurretikoa ez izatea. Nahiz eta hau garapen-proiektu guztietan edo erauzketan lehentasuna izan beharko lukeen elementu erabakigarria izan, sistematikoki ez da betetzen. Izan ere, kontsultara gehienetan herri eta komunitateek gertaera burutuen edo izaten ari direnen aurrean egiten duten presio eta protestari esker iristen dira.
- Behar baino gutxiago. Beste estrategia bat da kasuan kasuko proiektuaren jarraipenaren aldeko erabakia hartzeko dagoen biztanleria-zatiari kontsulta egitea. Oro har, sektore hauek sartzen dira, besteak beste: proiektuko langileak eta haien familiak, kontsumoa areagotzearen aldeko merkatari txikiak, enpresaren prebendak eskura ditzaketen udal-funtzionarioak edo

beren komunitateak edo horietako asko beren atzetik eramaten dituzten agintari tradizional kooptatuak.

- Haien prozedurak ez errespetatzea. Hau da, komunitateen egitura politiko, sozial eta kulturalekin zerikusirik ez duten mekanismoak eta prozedurak aplikatzen dira. Horrela, ez dira erabiltzen gobernu, hizkuntza, agintari tradizionalak, zuzenbidea edo erakunde komunitarioa.
- Marko autoritarioak. Eremu demokratikoak desagertu arte murriztu diren testuinguruak ere aipa daitezke. Errepresio orokorreko egoerak, protesta sozialaren kriminalizazioa, jazarpenak, setio-egoeraren adierazpenak eta era guztietako presioak proiektuaren aurkako oposizioari (Sieder, 2022).
- Kooptazioa eta ustelkeria. Hori praktika orokorra da proiekturako jarrera egokiak lortzeko. Praktika horren lehenengo urratsetatik hasi eta kontsulta-prozesueta-ira iristen da.
- Nahitaezkotasun eza. Aurreko puntuarekin zuzenean lotuta, gobernuak, eta Guatemala kasu paradigmaticoa da, ez dute instituzioak eta korporazioak hartutako erabakiak betetzera behartzen dituen mekanismo-

“gobernua erosita dago eta gu dagoeneko saldu gaituzte”

rik ezartzen. Kontsulta egitera behartuta egon diren kasuetan ere (El Estor 2021), hasiera-hasieratik adierazi dute ez dutela nahitaez beteko onartutako erabakia, baldin eta bere interesen aurkakoa bada.

- Ez loteslea. Kontsulta hori ukituriko komunitateek hartzen duten erabakiarekin lotuta dagoen arren, eta ariketa honen helburua elkarrizketa eta adostasuna biltzea den arren, ukituak proiektuaren aurka agertze-

ko aukera aztertu beharko litzateke. Hala ere, gehiegitan, eragile politiko eta are judizialek hartzen den erabakia ez dela loteslea adierazten dute. Aditzera ematen dute mekanismo administratibo hutsa dela, eta, beraz, komunitateek ez dute proiektu erazlea gerarazteko ahalmena, erabaki askerako eskubidea erabiliz,

giza eskubideen nazioarteko mekanismoek ezartzen duten bezala.

- > «Kontsultan komunitateen erabateko ezetzak ez luke ekarriko Fenix meatzea betiko ixtea. Exekutiboak erabakiak hartzeko erantzukizuna du». Óscar Pérez, Energia eta Meatze Ministerioko Garapen Iraunkorreko ministroordea, Guatemalako gobernua (López, 2022).

Orban gorria giza eskubideetan

Orain, txosten honen xedeari helduko diogu berriro; El Estor eta Fenix meatzaritza-proiektura itzuliko gara.

2017an, Izabal aintzirako uretan hedatzen den orban gorria aurkitu zuten, nikela prozesatzeko plantatik hurbil. Kutsadura hori, berehala, aintzirarentzako arriskutsua dela ulertu zuten, baina baita biztanleentzat ere. Gogoratu behar da, besterik gabe, bizirik irauteko aukeren oinarri nagusietako bat arrantzari esker elikatzea dela. Baina, gainera, q'eqchi' herrirako aintzira elikagai-hornitzailea baino askoz gehiago da. Kulturaren parte da eta, muino eta oihanekin batera, herri horrek duen lurraldearen kosmoikuskeran kokatzen da. Neurri handi batean, meatzeak eta Palma afrikarreko nekazaritza-industriaren laborantza gero eta handiagoa suntsitzen ari ziren mendiak eta basoak; orain, aintziraren txanda zen.

Hala ulertu zuten komunitateek, hala sentitu zuten arrantzale-elkarteek (gremioek). Eta horrek bizkor ekarri zuen protesta soziala. Beharrezko informazio guztia eskatu zuten, uren kutsadurari buruzko benetako azalpenak eskatuko zituzten, aire zabaleko meategiko jarduerak eta dagokion prozesatze-plantakoak berehala ixtea planteatu zuten. Horiek, etengabe hedatuz, aspalditik ari ziren mendiak eta oihanak desagerrarazten, eta antzinako lurraldeetako komunitateak suntsitu edo kanporatzen zituzten. Eta orain aintzira zen eraso berriaren gunea. Horregatik, itxiera- edo deskontaminazio-aldarrikapenetara indartsu batuko zen kontsultaren aldeko gizarte-oihua.

Hala ere, Estatuaren erantzuna errusiar-suitzar meatzaritza transnazionalaren interesen babestea izan zen. Azkenean, orban gorria alga baten uren ugaritzeari zegoikiola nagusiki esan zuen. Eta kutsadura komunitateei eta udalerrinari ere egotzi nahi izan zien, zaborrak aintzirara botatzeagatik. Gobernuak aitzakia horiek babestu zituen, eta meatzaritzako lanen ondorio errealei eta enpresen erantzukizuna uraren kutsaduran arreta desbideratzen saiatu zen.

Enpresaren interesak babesteko eta hura zalantzan jartzeko hurrengo pausoa Arrantzaleen Gremioaren eta haren familien protestaren aurkako errepresioa izan zen.

Protesta hori gero eta komunitate eta biztanle gehiagok hartzen zuten bere gain. Erantzuna, adierazten den bezalaxe, errepresioa handitzea izan zen, polizia Carlos Maaz arrantzalea tiroz hil zutenean bere mailarik gorenera iritsi arte, 2017ko maiatzaren 27an, igandea. Orduan, beste ziklo bat hasi zen, eta horren ezaugarri izan ziren erasoak areagotzea eta meatze-proiektuaren aurkarien eta gertatzen denaren berri ematen zuten herri-komunikatzaileen aurkako jazarpen judiziala, eroskeria, eraso eta larderiez gain. Eta hori guztia setio-egoeren adierazpen errepikakorren agertokian, espazio demokratikoen itxitura eta autoritarismoaren hazkundera sakontzen duena.

Azken gobernuen deskribapen azkar bat egin beharko balitz, esan liteke Otto Pérez Molina jeneralak (2012-2015), ustelkeriagatik zortzi urteko kartzela-zigorra jaso zuenak, erauzketa-jarduerak gogor defendatu zituela eta gizarte-protestaren aurkako errepresio zuzeneko politika garatu zuela. Jimmy Morales komikoaren gobernu (2016/2020) independentzia judizialari eta ustelkeriaren aurkako borrokari lotutako erakundeak deuseztatzen saiatu zen, Guatemalako Zigorgabetasunaren Aurkako Nazioarteko Batzordetik (CICIG) herrialdea kanporatu izanak agerian utzi zuenez. Nazioarteko erakunde horrek ustelkeria eta zigorgabetasun orokorra agerian utzi zituzten kasuak ikertu zituen, baita Estatuko maila altuenetan ere.

Azkenik, Alejandro Giammatteik (2020-2024) egiturazko zigorgabetasun-eredua gauzatzea ekarri zuen, besteak beste, ustelkeriari aurre egiten saiatu ziren justiziaoperadoreen jazarpen penalaren bidez. Horren ondorioz, 30 epaile eta fiskal baino gehiago erbesteratu behar izan ziren haien kontra irekitako jazarpen judizialek ihes egiteko, prebarkazio- edo ustelkeria-kasuak ikertzen saiatu zirelako (Bastos, 2022). Hori hobeto ulertzen da Guatemalako gizarte-erakundeek modu irekian hitz egiten dutenean eredu nabarmen autoritario baten ezarpenaz, estatukolperik eman gabe, herrialdeko eliteen eta enpresa transnazionalen interesen zerbitzura dagoena. Eredu hori kontrolatzen zuen sarea «ustelkeria-ituna» izenekoa da. Elite politiko eta ekonomiko horietako askok eta epailetzako kideek osatzen zuten, Estatuaren egitura guztiak beren interesen mende jartzeko.

Estatuaren erantzuna: enpresa babestea eta protesta sozialaren kriminalizatzea

Bien bitartean, El Estorren, 2018tik aurrera azkartu egin zen gertakarien segida, Arrantzaleen Gremioak Justizia Auzitegi Gorenean babes-eskaera bat aurkeztu zuenean. Fenix meategiak (CGN-Pronico) aspalditik du lizentzia, lurralde honetako q'eqchi' herriari dagokion kontsulta-prozesurik egin gabe. Hori argudiatu zen. Hasiera batean, babesa ezetsi egin zen eta, ondorioz, demandatzaileek apelazio-errekurtsoa jarri zuten Konstituzionaltasun Gortearen aurrean, herrialdeko organo judizial gorena baitzen. 2019ko urtarrilean, azken instantzia horren epaiak kontsulta agindu zuen, baina Solway Investment Group meatzariari aukera ematen dio bere jarduerekin behin-behineko jarraitzeko, babesa behin betiko ebazten ez den bitartean. 2019ko uztailean egin zen bista publikoa, eta, urtebete geroago (2020ko ekaina), Konstituzionaltasun Gorteak behin betiko epaia eman zuen, erauzte-jarduerak geldiaraziz, bai, eta Fenix meatze-proiektuaren eragin-eremuko komunitateekin aurrekontsularako eta kontsularako prozesua egitea agintzen zuen (Corte Constitucional, 2020). Datu hori garrantzitsua da, eragin-eremu hori 247 km²-ra iritsiko litzatekeelako eta lau udalerriraino: El Estor, Izabalén, eta Panzós, Senahú eta Cahabón, Alta Verapazeko alboko departamentuan. Era berean, Gorteak ohartarazi du ingurumen-eskubideak urratzen ari zirela, ez baitzegoen Ingurumen Eraginaren Azterlanik jatorrizko lizentziatik (6,29 km²) harantzago handitzeko baimena eman zuenik.

Hainbat ikerketek lortu duten enpresaren dokumentazio ugariaren artean jasota dago enpresa horrek entzungor egin ziola Gortea gelditzeko aginduari, eta erauzketa-jarduerekin jarraitu zuela. Hori guztia, Guatemalako estatutuak, Energia eta Meatze Ministerioaren bidez (MEM), epaiaren betetze-mailaren ikuskapena egin gabe. Gainera, transnazionalak Jimmy Morales (2016/2020) presidentearen zuzeneko babesa izan zuen, eta enpresak egoera horren aurrean zuen kezka jaso zuen, bai eta inbertitutakoaren eta inbertsio berriak arriskuan egon zi-

tezkeenaren berri ere, eta Gortearen ebazpena argi eta garbi kritikatu zuen. Solwayren interesen aurkako gisa horretako jarduerak enpresa-meatzaritzak herrialdean zituen lanpostuak mantentzeko ekar zezaketen arriskua aipatu zuen. Konstituzionaltasun Gorteak erabakia hartu eta egun batzuetara, CGN-Pronicoren deia jaso ondoren, Guatemalako gobernuak setio-egoera dekretatu zuen hilabetez.

Legezkontasunaren gaineratik zigorrik jasotzen ez duen enpresa, Konstituzionaltasun Gortearen epaiei ere entzungor egiten diena

tzonetatik 11 kargu desberdinekin salatu zituztela gero, lau kartzelatu eta kopuru zehaztugabea diruarekin erosi dutela eta lanpostuak eskaini zaizkiola, nahiz eta fikziozko lanpostuak izan.

Bien bitartean, meatzeak normaltasunez lanean jarraitu zuen, nahiz eta aldi baterako etenaldia izan, 2021eko otsaila arte ez zuela Ministerioaren jakinarazpen ofiziala jaso ez zuela argudiatu zuen. Hala ere, ez zegoen jasota azken data horretatik aurrera jarduerak gelditu ziren. Alderantziz, denak adierazten zuen inoiz ez zuela egin. 2020ko martxoan, CGNko lehendakariak, Kudryakov jaunak, mezu elektronikoko bat bidali zion Solway Investment Groupeko sortzaileari, Alex Bronsteini, eta hau jakinarazi zion: «Obra erabat gelditzen dela esaten ari dira, baina lanean ari gara. Ez taldea zaintzeko, esan dugun bezala, ekoizteko baizik» (Prensa Comunitaria, 2022). Gainera, 2021eko otsaila eta azarora bitartean meatzeko lubakietan erauzketa-eragiketa berriak erakusten dituzten satellite-irudiak daude.

Ondoren, 2020ko ekainaren 11n, Sergei Nosachev Pronikoko zuzendari nagusiak Alejandro Giammattei lehendakari berriari dei egin zion «errespetuz (...) tokiko agintarien eta gobernu zentralaren berehalako esku-hartzea eskatzeko, egoera egonkortzen aktiboki parte har zezaten». Hurrengo hilabetean, berriz ere, setio-egoera dekretatu zuten, krimen antolatuari aurre egiteko beharra aipatuz (López, 2022). El Estorren dagoen kriminalizazioegoeraren oso adierazgarri den datu bat da 2018ko otsailan Justizia Auzitegi Nagusian hasierako errekurtsioa jarri zuten 65 per-

Setio-egoera, kriminalizazioa eta kontsulta

Hainbat txostenen arabera, 40 bat etxetan indarrez sartu ziren, 17 atxiloketa egon ziren eta 90 harrapaketa-agindu inguru (López, 2022). Horrez gain, larderia- eta mehatxu-kasu ugari ere zenbatu ziren, eta Bake Akordioak sinatu zirenetik lehen aldiz deklaratu zen etxeratzeagindua.

Hori da 2021eko urriaren 25etik aurrera El Estorren izan zen setio-egoeraren balantzea, eta hilabete iraungo zue-na. Ondoren, beste 15 egunez luzatu zen, antzeko egoer-aran eta, oraingoan, prebentzio-egoeran. Horretarako, polizien eta militarren artean mila unitate izan zituen Es-tatuak. Bistan denez, beldurrezko egoera praktikoa izan zen biztanle gehienentzat, eta, hala, gobernu militarren garaiko maien genozidioaren urterik gogorrenetan bizita-koak ekartzen zituen gogora.

Setio-egoera horretan, Guatemalako gobernuak, Energia eta Meatze Ministerioaren (MEM) eta Solway Investment Group meatzaritza-enpresa transnazionalaren bidez, kontsulta egin eta poztu egin ziren, prozesu harmoniatsu eta inklusibotzat deskribatuz. 2021eko abenduaren 13an, Energia eta Meatze Ministerioko Garapen Iraunkorreko ministrorde Óscar Pérezek (MEM) jakinarazi zuen Pan-zosko q'eqchi' herrian (Alta Verapaz) eta Izabalgo El Estor herrian «arrakastaz» egindako kontsulta-prozesua amaitu zela. Halaber, honakoa azaldu zuen: «proiektuaren jar-raipena bideragarria dela zehaztu dugu» (MEM, 2022).

Baina, zorion horiek guztiak gorabehera, 2022ko apirilaren 26an Konstituzionaltasun Gorteak prozesu osoa itzuli zuen abiaburura, eta, nolabait, ziurtatu zuen Fenix me-atze proiektua legez kontrakoa zela. Gorteak adierazi zuen aurrekontsultako eta kontsultako prozesu guztia itzuli

egin behar zela 2021eko uztailetik aurrera. Eta hori Arrantzaleen Gremioaren eta agintari tradizional indigenen «erauzketa-eragiketarako bertan behera uzteko» demandari ez zitzaiolako erantzun egokirik eman, «ez zelako alde aurreko kontsultarik egin kaltetuekin», Lanaren Nazioarteko Erakundearen (LANE) 169. Hitzarmenak ezartzen duen moduan, eta «Konstituzionaltasun Gorteak berak agindu bezala» (Corte de Constitucionalidad, 2022). Baina egoera horretara nola iritsi zen galderari erantzuteko, eszenatoki hori argi eta garbi azaltzen duten elementu berri batzuk eman behar dira.

Meatzaritzako jarduerak geldiarazten ez ziren eta, batez ere, Maia Q'eqchi' Antzinako Lau Kontseiluak kontsultatik kanpo geratu ziren. Kontseilu horiek 97 agintarik osatzen dituzte, eta bakoitzak bere komunitateko batzarretan (48) aukeratzeko kontsultan haiek ordezkatzeko aginduarekin. Hori dela eta, 2021eko urriaren 4an, meategira doan errepidea blokeatzeko mobilizazioari ekin zion biztanleriak. Ez zen bidearen erabateko itxitura, baizik eta nikela Santo Tomás de Castilla porturantz (minerala Europarantz ontziratzen den tokia) ateratzen duten kamioiei bidea itxi nahi zieten, eta kamioi horiek Pronicoko prozesatzeplantako labeen funtzionamendurako beharrezkoa den ikatzaz kargatuta itzultzen ziren.

Gobernuari setio-egoeraren deklarazioa «iradokitzeaz» gain, enpresak jarduera berriak aurrera eraman zituen protestaren aurka. Alde batetik, une desberdinetan, langileak eta haien familiak hiriburura eraman zituen meatzaritza jarduerak lurraldearen garapenerako proiektu gisa jarraitzearen alde manifestatzeko. Bestalde, langileak animatuko zituen El Estorreko errepide berean bi blokeo jarzera, protesta komunitarioa erdian utzita. Horiek ibilgailu orori bidea itxi zioten eta ordainketa bat eskatzen zieten

ibili ahal izateko. Horrela, neurri horren ondorioz kalteturik suertatzen zirenei sinetsaraziko zieten errepidearen itxitura horiek meatzearen kontrako komunitatekoek ere egiten zituztela. Protestari babesak kendu eta hari ospea kentzeko saiakera nabaria izan zen, haserre eta protestak beste gizarte- eta lan-sektore batzuekin izan zitza-

keen liskarrak sortuz.

Urriaren 22an, polizia bere indar guztia erabili zuen komunitate-geldialdia husteko, errepresioa eta harridura zabalduz udalerriko hirigunean eta inguruko komunitateetan. Hil bereko 24an, Alejandro Giammatteiren gobernuak setio-egoera deklaratu zuen, eta hurrengo egunetik aurrera jarri zen indarrean, Kongresuak onartu ondoren. Hala ere, hainbat trikimailu erabili zituen, legeak eskatzen duen gehiengo legegilea ez baitzuen.

Kontsulta setio-egoeran; kontsulta arrakastatsua.

Energia eta Meatze Ministerioa

Actividad	Pros	Contras	Metodología	Lugar	Actores
Rumores de infección VIH-SIDA líderes promiscuos	Referidos no viven en la comunidad	No se tiene información documentada	Pago de soborno	Centro de convergencia	Personas con VIH de Chichipate
Rumores de infección VIH-SIDA líderes promiscuos		Exconvivientes no residen en Las Nubes			
Rumores de plagas en Cardamomo	Rumor de baja en precios de cardamomo	Se carece de registro documentado	Pago de soborno	Municipios donde residen intermediarios	Intermediarios de cardamomo
Desprestigio de pastores y catequistas	División entre organizaciones religiosas	No existen antecedentes de infidelidad conyugal favor de Bernabé Chub	Pago de soborno	Templos evangélicos y católicos	Miembros de iglesias locales
Falsa compra de terreno a favor de Bernabé Chub	División entre líderes de la comunidad	Relación cercana de Bernabé y Roberto	Pago de soborno	Presidentes de otros Cocodos del V ^o rea	Roberto Actú
Incendio provocado de áreas de cardamomo	Destrucción de medios de subsistencia	Pandilleros delatan a financistas	Pago de soborno	Áreas de cultivos Las Nubes	Pandilleros de otros municipios
Incendio provocado de áreas de cardamomo		Denuncias penales contra CGN-PRONICO			
Incendio provocado de áreas de cardamomo		Asesinato de pandilleros involucrados			

Enpresak planifikatzen du eta ministerioak gauzatzen du

Nazioarteko komunikabide-talde garrantzitsu batek (Le Monde, The Guardian, Proceso, El Faro, El País, The Intercept, Die Zeit...), 2022ko martxotik aurrera, Prentsa Komunitarioa bezalako lokalak ez ezik, argitara aterako dokumentazio ugariaren zati batek Solway Investment Groupek uneoro aurrekontsulta eta kontsulta prozesua planifikatu, diseinatu eta kontrolatu zituela frogatzen du, meatze-proiektuak protesta eta oposizio arrazoiturik gabe jarraitu ahal izateko. Interes ekonomikoen eta erauzgarrien joko horretan, Energia eta Meatze Ministerioak, beste ministerio batzuekin batera, hala nola Gobernaziokoarekin edo tokiko eta sailetako agintariekin, enpresak definitutakoaren egile hutsak dira. Eta hor sartzan dira lotura duten kontu guztiak, hala nola nork parte har dezakeen kontsultan, nori eta zenbat ordaintzen zaion laguntza lortzeko, zenbat eta nola zabaltzen diren polizia eta militarrek. Azken batean, soilik Estatuaren esku egon beharko luketen eta kaltetutako komunitateekin adostu beharko liratekeen erabaki eta ekintzak, esan bezala, asmo oneko kontsulta egiteko nazioarteko tresnak.

Baina kontsultarako estrategia enpresak definitu zuen, eta komunitate eta agintari tradizional guztiek libreki parte hartzeko aukerarik ez emateaz gain, setio-egoerara eta polizia eta militar ugari egoteaz gain, argi dago transnazionalak, 2020ko urritik urtebete lehenago, dirua epe erregularretan eman ziela zenbait lider eta erakunde komunitariori. Hala, haren laguntza baldintzatu nahi zen, eta, beraz, kontsultaren emaitzak kontrolatu, kontsulta egiten zenerako.

CGNren bidez Raxché Fundazioa sortu zen duela urte batzuk. Fundazio horrek Solwayren filialetatik ia funts guztiak jasotzen ditu, eta, bere web orriaren arabera, hiriburuko subsidiarioaren helbide postal bera ere badu. Handik, gobernu kanpoko erakundeek eta itxuraz maiak diren kontseiluen sare oso bat sortu eta indartu zen. Batzorde horiek meatzariaren interesen eta aurreikusten duten kontsultaren zerbitzura egon ziren, auzitegiek edo

Konstituzionaltasun Gorteak ezartzen zuten bezala, goizago edo beranduago egingo zelako.

Solway Investment Groupek kontsultaren estrategia definitu zuen eta Estatuak egikaritu zuen

Enpresak 2020ko irailean egin dako planean gai estrategikoak ezarri ziren, hala nola Maia Q'eqchi' Komunitate Kontseilua (El Estor) eta Panzóseko Maia Q'eqchi' Komunitate Indigenen Kontseilua (Alta Verapaz) indartzea. Sendotze hori GKEen bidez, hala nola Sa'qomonil eta Elkarren Arteko Garapenerako Elkarte Nazionala (ANADE) (The Store Project, 2022), funtsak etengabe emanez egin zen, biak enpresatik hurbil dauden

langileen eskuetan baitaude. Funtsak, instantzia horiek kontrolatzen dituzten borondateak irabazteaz gain eta hortik komunitateetan eragiteaz gain, garapen proiektu desberdinetarako ere erabili ziren. Era berean, enpresaren eta haren interesen aldeko hedapen eta propaganda kanpainetarako, tokiko irratietan, prentsa idatzian eta sare sozialetan. Ildo beretik, kontsultarako deia egin zitzaion Cocodesi (Garapenerako Kontseilu Komunitarioak), eta aurrekontsultatik prozesua azaltzeko bilere-tarako luxuzko hoteletara eramanez zitzaien (edo horrekin saritu), betiere El Estorretik dozenaka kilometrora, eremu turistiko eskusiboetan. Bestalde, enpresaren dokumentazioaren barruan, beste estrategia batzuk aipatzen dira, hala nola «liderrak erostea», «kontsultarekin zerikusia duten funtsezko eragileei eta alderdi interesdunei» egin dako dohaintzak gehitzea, edo hainbat komunitetako pertsonen «fikziozko lana» eta «soldata artifiziala» ordaintzeko fakturak, gero enpresaren aldeko auzoetan eragina izan dezaketena.

Beste dokumentu batzuk borondateen erosketari buruzkoak dira, adibidez, Bocas del Polochic Arrantzaleen Elkarteak. Hasierako meatzaritza-proiektuaren aurkari gehienak proiektuaren animatzaile bihurtu ziren, eta sustapen-bideo bat ere egin zuten. Oso litekeena da aldaketa sakon horren arrazoia izatea enpresak «2020ko lehen hiruhilekoan \$34.000 eman izana 10 arrantza-ekipo erosteko, liderrak eta bazkideak aliatu izateko helburuarekin», 2019ko lan-planean adierazitakoaren arabera (Rueckert, Dupont de Dinechin, 2022).

Pentsa liteke borondateen erosketa-egoera horrek eta beste batzuek zerikusia dutela, eta, hala, une eta azterketa simple askotan ulertzen da, komunitate eta pertsonen sendotasun politikoa ahula dela. Hala ere, ezin da inoiz bistatik galdu prozesu horietan, herri horiek historikoki jasan duten pobretzea dela interes oligarkiko eta transnazionalen alde jokatzeko duena.

Borondateen erosketa horrekin ere zerikusia duen praktika bat aktore nagusien eroskeriarako eta kooptaziorako aspalditik erabiltzen diren mekanismoak dira. Eta hori ez da soilik kontsulta baten emaitza eragiteko, baizik eta proiektuaren ustiapenak irauten duen bitartean enpresaren interes globalak bultzatzeko. Hala, El Estorrenzat, dokumentu iragazi batzuk modu irekian izendatzen dira: «Gabonetako Pronico-CGN 2016 opariak emateko proposatutako aktoreen zerrenda (sic)» (Rueckert, Dupont de Dinechin, 2022). Horietan zazpi alkate, zazpi komunitate-buru, bi epaile, bi apaiz, bi kazetari, baita gotzain bat ere aipatzen direa, Gabonetan opariak jaso zituzten ehun pertsona baino gehiagoren artean. Gabonetako opariak jaso zituzten epaileen artean, legeak debekatzen ez duen zerbait, baina agian ez oso etikoa, Puerto Barrioseko epaile Edgar Aníbal Arteaga López dago. Urte horietan guztietan, epailea nabarmendu egin zen enpresaren aldeko eta arrantzale eta kazetari komunitarioen aurkako demandak ebazteagatik. Demanda horien aurka harrapaketa-aginduak eman zituen, edo epaitegietara aldizka aurkezteko betebeharrak ezarri zuen, kontrol judizial eta polizial etengabearen pean egoteko.

Enpresaren egoera eta kontsulta kontrolatzeko asmo txarreko jarduera-estrategia horretan, eta betiere Estatuaren estaldurarekin, beste maila bat dago: meatzariaren alde-

ko hainbat zerbitzuren truke komunitateko ordaintzea. Horixe da Izabalgo departamentuko ia egitura, erakunde eta entitate guztietan informatzaile gisa egon diren espioien kasua. Era berean, diru-kopuru handiak erabili dira Guatemalako eta kanpoko abokatu-bulego onenak izateko, enpresak justizia-epaitegien aurrean egokitzen dituen errekurtsio eta prozedura judizial guztiak aurrera eramateko. Hori da, adibidez, Argia informazio orokorreko aldizkariaren (Euskal Herria) aurkako salaketaren

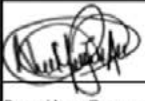
kasua. Aldizkari horrek Prentsa Komunitarioko komunikatzaile bati (Guatemala) egindako elkarrizketa bat argitaratu zuen 2023an, eta enpresa horrek El Estorren egindako jarduerak salatzen zituen. Madrilgo abokatu-bulego baten bidez, legezko ekintzak egiteko eta difamazioagatik kalte-ordain handiak eskatzeko mehatxua egin zuen, eta, horrez gain, bere web orriko elkarrizketa kentzeko eskatu zuen. Hori guztia, beldurtzeko eta adierazpen- eta prentsa-askatasunari eraso egiteko saioak nabaria da.

Beldurra eragiteko eta prentsa- eta adierazpen- askatasunaren aurkako erasoak Euskal Herriraino iritsi dira

Azkenik, aipatu dira Polizia Nazional Zibilari (PNC) interes gabeko laguntza gisa itzultzen zitzaizkion dohaintzak. 2020an, meatzaritzaren dokumentazioan agertzen denez, bost dohaintza egin zizkieten Raxché Fundazioari, «PNCri ekarpen estrategiko» gisa (Rueckert, Dupont de Dinechin, 2022), eta 45.000 dolarrera iritsi ziren. 2014tik 2017ra bitartean, El Estor eta Río Dulce inguruko Guatemalako poliziari hilean 35 gasolina-galoi eman zizkieten CGN Pronicok, baita beste funts batzuk ere elikadurarako, lokalak ordaintzeko eta ibilgailuen mantentze-lanetarako; guztira, 193.000 dolar. Aurrekari horiekin, erraza da laguntza ekonomiko zuzena edo zeharkakoa emateko enpresak El Estorreko hirigunean eta komunitateetan kokatutako 1.000 langileri baino gehiagori, setio-egoeran eta ondorengo aurreneurri-egoeran, hain zuzen, kontsulta hori egiten zen garaian.

 <p>COMPANIA PROCESADORA DE NIZAL DE IZABAL</p>	SOLICITUD DE DONACIÓN/ ЗЯВКА НА ПОЖЕРТВОВАНІЕ		Versión / Versión: 001	Стр./Página 1 из 1
	DEPARTAMENTO DE CONTABILIDAD / ОТДЕЛ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА		Код / Código: RAX-DEFN-SDD-04-0001 Дата / Fecha: 19.06.2018	

Lugar: / Место:	<input type="text" value="El Estor Izabal"/>	Fecha: / Дата:	<input type="text" value="3/12/2020"/>
Moneda: / Валюта:	<input type="text" value="Quetzales"/>	Valor: / Цена:	<input type="text" value="Q 117 266"/>
Tipo de Donación: Вид пожертвования:	Directa ☐ Прямое ☐	Varias ☐ Прочие ☐	
Forma de Pago: Форма оплаты:	Cheque ☐ Чек ☒	Transferencia/Денеж ый перевод ☐	Efectivo наличные ☐
Cumple requisitos para ser Deducible de ISR: Соответствует требованиям по налоговым вычетам:	<input type="text" value="NO"/>		
Nombre Beneficiario: Имя бенефициара:	<input type="text" value="FUNDACION RAXCHE"/>		
Nombre Administrador de la donación designado: Имя уполномоченного администратора пожертвований:	<input type="text"/>		
Justificación: Основание:	<input type="text" value="Aporte estrategico PNC, correspondiente al mes de Diciembre"/>		

 Requerido por/Заявитель	Firma Beneficiario: Подпись бенефициара	Firma Administrador Designado: Подпись уполномоченного администратора
	Firma: _____ Подпись _____ DPI: _____	Firma: _____ Подпись _____ DPI: _____

Aprobación por Comisión.			
Утверждение комиссией:			
Aprobación 1: Утверждение 1	Aprobación 2: Утверждение 2	Aprobación 3: Утверждение 3	Aprobación 4: Утверждение 4
Director Administrativo Административный директор	Director Financiero Финансовый директор	Director General Генеральный директор	Presidente Президент
Nombre: _____ Имя _____	Nombre: _____ Имя _____	Nombre: _____ Имя _____	Nombre: _____ Имя _____
Hasta \$1,000. XXXX \$1000	Hasta \$1,600. XXXXX \$1000	Mayor a \$1,600. XXXXX \$1000	Mayor a \$5,000. XXXXX \$5000

Zuri kontsulta egiten dizut, zuri ez

Espainiako El País egunkarian argitaratutako artikulu batean, CGNren eta Pronicoren dokumentazioa berrikusi ondoren (García, 2022), enpresa-meatzariak kontsultan parte hartu behar zuten komunitateak mapatu eta sailkatu zituela azaltzen da. Hala, Solway Investment Groupek Fenix meatzaritza-proiektuaren alorreko 46 komunitate identifikatu zituen, hedapena neurri txikienean ulertuta noski, eta horietatik 29k meatzeak jarraitzearen alde zedula, 5 aurka eta 12 neutralak zirela ezarri zuen. Agertoki horrekin, enpresak «Gizarte-inbertsiorako plan bat onetsi zuen 46 komunitaterentzat, komunitate-aurrekontsultaren etaparako». Horren bidez, bakoitzari funtsak ematea proposatzen zuten, ur, estolderia, bide, eskola eta argiteria publikoko sistemak hobetu edo ezartzeko (Cuffe, 2022).

Bestalde, 17 Cocodes (Garapenerako Kontseilu Komunitarioak) kontsultan parte hartzeko prestatu eta onartu gisa definitu dira. Erakunde horiek Guatemalako estatuegituraren parte dira, eta lurralde jakin batzuetako hiriguneetako komunitateak eta/edo auzoak ordezkatzen dituzte. Egoiliarren asanblada eta koordinatzaile hautetsiak barne hartzen dituzte, eta Estatuaren eta, kasu honetan, meatzaritza-enpresaren kooptazioa ezaguna da. Hala, kontsulta-prozesu horretan, komunitateekin batzarrak egin gabe meatzaritzaren alde sinatu zuten Cocodeseko koordinatzaileen zenbait kasu identifikatu zituzten. Energia eta Meatze Ministerioak (MEM) legeak eta udal-agintariak onartzen dituzten komunitateen ordezkaritza-erakunde bakarrak bezala baliozkotu zituen Cocodes horiek.

Era berean, Pronicoren idazpurua duen dokumentazioan jasota dago Maia Q'eqchi' Komunitate Kontseiluaren (CCMQ) irudia meatzeetako erauzketaren eragin-eremuan indartzeko erabakia. Horretarako, testuinguru, esku hartzeko estrategia eta aktoreak erosteko estrategia definitzen ditu, arriskuak identifikatzen ditu eta horiek arintzeko neurriak adierazten ditu, komunitateetan, sareetan, batzar komunitarioen bidez edo hedabideetan egindako kanpainen bidez. Horren guztiaren helburua da CCMQ herri indigenen ordezkaritza aitortu bakar gisa kokatzea, eta, horrela, garatutako kooptazioaren bidez, kontsultan meatzaritza-proiektuarekiko babesa ziurtatzea. Hala ezartzen da, behintzat, enpresaren beraren dokumentazioan oinarritutako informazioetan: «Pronikok CCMQ babestu, sustatu eta finantzatu zuen kontsulta baino lehen (Justizia Auzitegi Nagusiaren lehen epiaiaz geroztik), parte hartuko zuten gobernu-erakundearen eta komunitateen aurrean kontseiluak duen irudia indartze-

ko. 2020an, enpresaren “CCMQrekiko gastuak” \$79.000 izan ziren, Méndez administrazio-zuzendariak egindako Pronicoren laburpen baten arabera» (Cuffe, 2022).

Aldi berean, Udalak berak, dagozkion jarraibideei jarraituz, 2021eko urtarrilaz geroztik Maia Q'eqchi' Antzinako Lau Kontseiluak eta Arrantzaleen Gremioa inskribatzeari uko egin zion, eta, hala, kontsultatik kanpo utzi zituen CGNren erauzketa-proiektuaren aurkako komunitateko ia instantzia guztiak. Kontsultatik kanpo geratu ziren antzinako 97 agintari, meatzaritzaren eraginpeko lau udalerrietako dozenaka komunitate (Panzós, Cahabón, Senahú eta El Estor) eta, gutxienez, 83.000 pertsona (The Store Project, 2022). Jarduera horien larritasunagatik eta aurretiazko kontsultarako eskubidearen urratze sistematikoa aske eta informatuengatik ez balitz, esan liteke ironikoki horrela irabaztea erraza dela: enpresak markaturiko jokalekua, enpresak jokatzeko erabakitzen duen jokalaririk eta, gainera, arbitroa bere alde.

Konstituzionaltasun Gorteak, kontsulta egiteko betebeharra ezarri zuen 2020ko epaian eta honako hau adierazi zuen: «Energia eta Meatze Ministerioak (...) gutxienez pertsona eta erakundeei deituko die (...) ii) proiektuaren eragin-eremua osatzen duten udalerrietako komunitate indigenei. Herri indigenek, beren hautaketaren arabera, beren ohiturak, erakundeak eta tradizioak kontuan hartuta izendatu behar dituzte beren ordezkaritza» (Corte Constitucional, 2020).

Oposizioa, erakunde eta agintari tradizionalak ez onartzeko egoera horren aurrean eta Cocodesen eta enpresaren zerbitzura dauden beste gizarte-agintari batzuen elkarren segidako kooptazio-prozesuen aurrean, komunitateen zati handi baten erantzuna honakoa izan zen: 2021eko urtarrilean berrestea Maia Q'eqchi' Antzinako Lau Kontseilu horien ordezkaritza komunitarioa. Azpimarratzekoa da lau kontseilu horiek q'eqchi' prozedura propioen bidez antolatu zirela, kanpoko inposizioerik gabe.

Hala, 2019ko azaroan, El Estorren batzar handi bat egin zen, inguruko 55 bat komunitate biltzen zituena; 2020ko otsailean, beste batzar bat egin zen, orain 90 komunitateekin; eta hirugarren batzarrean, 2021eko urtarrilean, lau kontseiluak osatzeko erabakia hartu eta agintariak aukeratu ziren. Lau Kontseilu horiek eta Arrantzaleen Gremioak hartu zuten berriro protesta soziala, eta 2021eko urriaren 4ra arte iritsi ziren meategirako errepidea blokeatuta, hain zuzen ere, kaltetutako biztanleria osoak kontsultan parte hartzeko eta meategirako jarduerak gel-

diarazteko eskatzeko, Konstituzionaltasun Gorteak ezarri bezala.

Eta, nahiz eta frogatu den Fenix meatzaritzako proiektuak ez zituela inoiz geldiarazi bere jarduerak, Konstituzionaltasunaren Gorteak horri buruz emandako epaiak gorabehera, ustezko kontsulta salbuespenezko egoera batean egin arren, 2022ko urtarrilaren 6an, Energia eta Meatze Ministerioak (MEM) ebazpena sinatu zuen eragiketak berriro hasteko, «kontsulta legitimoa» egin ondoren.

Eta badirudi, Energia eta Meatze Ministerioak, Guatemalako gobernuak berak eta Solway meatzari-enpresak bere buruari zorionak eman arren, ez zela hainbestekoa izan, nahiz eta aktore horiek kontuan hartu zuten kontsulta bidezko prozesu ia eredugarria egin zutela.

«Ez zen kontsulta izan, baime-na ez zuten inoiz komunitateek eman, ez baitzuten informaziorik ez askatasunik» Cristobal Pop, Antzinako Kontseiluetako agintaria eta Arrantzaleen Gremioko lehendakaria, kriminalizatu eta kartzelatu egin zuten.

Horrela, 2022ko apirilaren 26a iritsi zen, Konstituzionaltasun Gorteak Cristobal Popek eta El Estor udalerriko beste bizilagun batzuek aurkeztutako idatzizko eskaera ebatzi zuten. Pertsona horien ustez, Ministerioak Panzós,

Cahabón, Senahú eta El Estor udalerrietako herri indigenei kontsulta egiteko eskubidea urratu zien. Gorteak babes-errekurtsoa aurkeztu zutenen alde ebatzi zuen eta, aurrekontsulta eta kontsulta prozedura osoa zuzenean baliogabetzen ez bazuen ere, hura berriro errepikatzen agintzen zuen, LANEren 169. Hitzarmenean ezarritakoaren arabera.

Ekainaren 8an, Maia Q'eqchi' Antzinako Komunitate Kontseilua (Antzinako Lau Kontseiluak) Estatuaren aurkako demanda aurkeztu zuen Giza Eskubideen Amerikarteko Batzordean (CIDH). Ebazpena, 2021eko urrian egindako errepresioaren eta setio-egoeraren eta Konstituzionaltasun Gorteen epaia osorik betetzeko eskaeraren ondorio izan zen.

Ekainaren 13an, hiriburutik q'eqchi' lurraldera itzultzen zirenean, poliziak Cristobal Pop eta Roque Sub atxilotu zituen, antzinako agintariak. Puerto Barrioseko Aníbal Arteaga epaileak, meatzaritzako Gabonetako opariak jasotzen zituenak, harrapaketa agindua eman zuen lehenengoaren-

tzako, akusazioa 14 poliziaren esku dago. Polizia horiek diotenez, urrian Cristobal Popek lesioak eta kolpeak eragin zizkien eta, gainera, delituak egiteko erakunde baten buru zen.

«Ez zen kontsulta izan, baimena ez zuten inoiz komunitateek eman, ez baitzuten informaziorik ez askatasunik»

*Cristobal Pop,
Arrantzaleen Gremioa*

Dena erroizten da

Txosten honen azken lerroak idaztean, esan daiteke azken urteko gertaerak arindu egin direla. Nahiz eta guztiek ez duten zertan El Estorren egindako kontsulta zapuztuarekin zuzeneko lotura izan, kasu hori giza eskubideen urraketa ugarien erdigunean dago oraindik.

2023an eta 2024ko lehen asteetan izandako egoera hurrengo uneetan laburbil liteke, eta, era berean, azpimarratu behar da meatzaritzako erazketaren arazoa oso presente dagoela Guatemalan oraindik ere

2012. urtean, Estatu Batuek Magnitsky Legea onartu zuten, eta 2016. urtean aurrera indarrean sartu zen. Horren bidez, zigortu egiten dira giza eskubideen urraketetan eta ageriko ustelkeria kasuetan parte hartzen duten atzerritarrak. Zigor horiek Estatu Batuetan aktiboak izoztea eta herrialdean sartzeko debekua ekartzen dute (Visa txartela kentzea). Horren osagarri, Engel zerrendak, Estatu Batuek 2021ean sortuak, Erdialdeko Amerikako herrialdeetako «aktore ustelak eta antidemokratikoak» aipatzen ditu urtero.

Bada, 2022ko azaroan, Magnitsky Legea aplikatuz, neurri horiek Solway Investment Groupeko zuzendari nagusiak Fenix (CGN-Pronico) meatze-gunean barne hartu zituzten. Politikariei, epailei eta beste agintari batzuei egotzen dizkie eroskeriak, eta Estatu Batuetako enpresaren aktibo guztiak izoztu ziren. Hori dela eta, eragiketak pixkanaka bertan behera utzi behar zituzten, eta, ondorioz, kaleratzeak egin eta hurrengo hilabeteetan jarduera utzi egin behar izan zuten.

2024ko urtarrilaren 18an, hamalau hilabete igaro ondoren, AEBko Altzorraren Departamentuak bertan behera utzi zuen zehapenen etendura, eta horrek erazketa-jarduerei berriro ekitea ahalbidetu zuen. Hala ere, horretara iristeko, Guatemalako Energia eta Meatze Ministerioak kredentzialak berritu behar ditu erazkitako minerala esportatzeko. Urtarrilaren 14az geroztik, Guatemalako gobernu berria du, Bernardo Arévalo lehendakaria buru dela. Gobernu horren joera erdialde-ezkertiarra da, eta

ustelkeriaren aurkako borroka gogorra agindu du, benetako sistema demokratikoa berrezartzeko eta herritar guztien bizi-baldintzak hobetzeko lan egiteaz gain.

Gertaera horiekin batera, 2024ko urtarrilaren 17an, meatzaritza-enpresaren zigorrak eten baino egun bat lehenago eta Guatemalako lehendakari kargua utzi eta hiru egun geroago, Alejandro Giammattei beste salaketa batzuen iturri izan zen. Egundorretan, Alberto Pimentel Mata Energia eta Meatze ministro ohiarekin eta dagozkien familiekin batera, Magnitsky Legea aplikatuz zigortu zen (ministroa aurreko urtean sartu

zen Engel zerrendan). Estatu Batuetako aktibo guztiak izoztu egingo dira, eta Visa txartela kendu eta herrialdean sartzeari galaraziko zaie. Salaketek ustelkeria-gertaerakin dute zerikusia, eta, zehazki, meatzaritza-enpresa errusiarren eroskeria onartu izanarekin. Giammattei lehendakari ohiaren kasuan, El Estorretik gertu dagoen Mayaniqué meatzariaren eroskeria jaso duelako, Telf Ag enpresa errusiarraren jabetzakoa. Bestalde, Alberto Pimentel ministro ohiari, besteak beste, Solway Investment Groupen eroskeria jaso izana leporatzen diote kontsulta-prozesua aurrera eramateko, eta, haren kontrolpean eta zuzendaritzapean, emaitza erazketaren interesen aldekoa izatea (Prensa Comunitaria, 2024). Hala, hobeto ulertzen dira txosten honetan aipatzen diren giltzarriak, 2021eko abenduko kontsultan itxurazko hainbat bortxaketei dagozkienez (setioegoeran, parte-hartzeari buruzko murrizketekin, tokiko eta poliziako agintariei eroskeriekin...).

Egoera zabal horretan, 2022ko apirilean, Konstituzionaltasun Gorteak erabakia hartu zuen, eta erazketa-eragiketak bertan behera uzteko agindu zen, harik eta berak bertan behera utzitako kontsulta errepikatu arte. Gainera, adierazi zuen kontsulta hori ez zela egin behar Energia eta Meatze Ministerioak enpresak eskatuta onartu zuen El Estor lurraldeeremu mugatuan, meatzeak eragindako udalerrri eta komunitate guztietan baizik. Hau da, El Estorren (Izabal) eta Cahabón, Senahú eta Panzós udalerrietan, Alta Verapazeko departamentuan.

Zigorgabetasuna eta ustelkeria Estatuko magistratura gorenetan

Azkenik, Lote 9 Agua Fuerte elkartearen erreklamazio eta demandaren ondoren, CGNren mesedetan bere lurraldearen zati bat galdu zuela ikusita (2005), Giza Eskubideen Amerikarteko Gorteak ere esku hartu zuen kasu horretan (Prensa Libre, 2023). 2023ko abenduaren 15eko epaiaren bidez, Guatemalako estatua kondenatu zuen

q'eqchi' de Agua Fuerte komunitate indigenaren eskubi-deak bortxatzeagatik, eta galdutako lurak mugatzeko, titularra izateko eta itzultzeko agindu zion. Era berean, Konstituzionaltasun Gorteak bezala, komunitate kontsulta berriro egitea agintzen zuen, behar ziren baldintzetan, hau da, asmo oneko kontsulta egitea agintzen zuen.

	SOLICITUD DE DONACIÓN/ ЗЯВКА НА ПОЖЕРТВОВАНИЕ		Versión / Versión: 001	Ctp./Página 1 из 1
	DEPARTAMENTO DE CONTABILIDAD / ОТДЕЛ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА		Код / Código: RAX-DEFIN-SDD-04-0001 Дата / Fecha: 19.06.2018	
Lugar / Место: <input type="text" value="El Estor Izabal"/> Fecha: / Дата: <input type="text" value="26/01/2021"/>				
Moneda/ Валюта: <input type="text" value="Quetzales"/> Valor: / Цена: <input type="text" value="Q 76,878"/>				
Tipo de Donación: / Вид пожертвования: Directa ☐ Varias ☐ Прямое ☐ Прочие ☐				
Forma de Pago: / Форма оплаты: Cheque ☐ Transferencia/Денежн ☐ Efectivo ☐ Чек ☒ ый перевод ☐ наличных ☐				
Cumple requisitos para ser Deducible de ISR: / Соответствует требованиям по налоговым вычетам: <input type="text" value="NO"/>				
Nombre Beneficiario: <input type="text" value="FUNDACION RAXCHE"/>				
Nombre Administrador de la donación designado: / Имя уполномоченного администратора пожертвований: <input type="text" value="Cuenta Contable para ejecucion del gasto: 02-006 7205018632"/>				
Justificación: / Основание: <input type="text" value="Donacion a Municipalidad por personal temporal"/>				
 Requerido por/Заявитель.		Firma Beneficiario: / Подпись бенефициара Firma: _____ Подпись: _____ DPI: _____		Firma Administrador Designado: / Подпись уполномоченного администратора Firma: _____ Подпись: _____ DPI: _____
Aprobación por Comisión:				
Aprobación 1: Утверждение 1 Director Administrativo Административный директор Nombre: Имя: _____ Hasta \$1,000. xxxxx \$1000	Aprobación 2: Утверждение 2 Director Financiero Финансовый директор Nombre: _____ Имя: _____ Hasta \$1,000. xxxxxx \$1000	Aprobación 3: Утверждение 3 Director General Генеральный директор Nombre: _____ Имя: _____ Mayor a \$1,000. xxxxxx \$1000	Aprobación 4: Утверждение 4 Presidente Президент Nombre: _____ Имя: _____ Mayor a \$5,000. xxxxxx \$5000	

Asmo ona edo txarra

Txosten hau amaitzen ari da, eta Fenix meatzaritzako erauzketa-proiektuaren kasuan kontsultarako eskubidea betetzen den ala ez azaltzen saiatu gara. Proiektu hori errusiar suitzar Solway Investment Group transnazionalarena da. Eskubide hori gauzatzeko oinarri diren gertaera eta egoera hertsiki egokitu nahi izan dugu beti.

Horregatik guztiagatik, txosten hau amaitzeko, berriz ere funtsezko ezaugarrietako bat gogorarazi nahi dugu: «asmo ona». Horrek lehentasuna izan beharko luke kontsulta kasu guztietan. Gogoan izan behar da berdinen arteko elkarriketa bidezkoa eta inpartziala lehenesten dela, azken erabakian eragiteko eta bestea solaskide baliiodun eta legitimotzat onartzeko aukera-berdintasunarekin. Azken batean, konfiantzan eta elkarrekiko errespetuan oinarrituta egon behar du.

Bistan da El Estor kasua ez dela asmo onaren adibide. Aitzitik, prozesu hori nolabait adjektibatu beharko balitz, eta hitz oso gutxi baina esanguratsuetan, esan beharko litzateke «asmo txarrekoak» ezaugarritu duela beti kontsulta-prozesua. Guatemalako estatuaren eta gobernuaren asmo txarra, Energia eta Meatze Ministerioa buru zela (MEM), tokiko eta sailetakoa hainbat erakunderen asmo txarra, justizia-operadoreen eta polizia-gorputzen asmo txarra eta, bereziki, Solway Investment Group meatzaritza-enpresa transnazionalaren parte baten asmo txarra, Compañía Guatemalteca del Níquel (CGN) eta Compañía Procesadora de Níquel de Izabal S.A (Pronico) enpresa-subsidiarioen bidez.

Egoera horretan, giza eskubide kolektiboak eta banakoak urratu dira. Eskubide horiek, kontsultari berari dagozkionez gain, adierazpen-, bilera- eta manifestazioaskatasunarekin zerikusia duten beste eskubide batzuetara ere iritsi dira. Baina beste oinarritzko batzuk ere bortxatu dira, hala nola q'eqchi' herriaren lurraldeari dagokion eskubidea, natura- edo ingurumen-eskubideak eta, garrantzitsuena, bizimodu duina izateko eskubidea.

Uste dugu hori guztia egiaztatuta geratu dela txosten honetan, bai eta azken urteetan kasu honi buruz egin di-

ren beste azterlan eta ikerketa-artikulu askotan ere. Alde horretatik, azpimarratu behar da komunikazio lan handia egin dela eta kaltetutako komunitateekin konpromiso politikoa eta soziala egon dela tokiko hedabideetan aldetik, hala nola Prentsa Komunitarioan. Etengabe lanean aritu gabe, salaketa horiek ez lukete inoiz lortu izango Guatemalan bertan eta planetako beste leku askotan izan duten eragina.

Baina norbaitek protagonismo irmo, garden eta konprometitua izan baldin badu, zalantzarik gabe, lurraldearen, naturaren eta bere eskubide kolektibo eta indibidualen alde egiten duten gizon eta emakume q'eqchi'ak dira, nahiz eta Solway Group bezalako transnazional baten eta Guatemalako estatuaren babesaren aurka egon.

Azkenik, gogoan izan aintzira Izabal deitzen dela, komunitatea El Estor, enpresa meatzari errusiar suitzarrak Solway Investment Group, talde subsidiarioak CGN eta Pronico eta herrialdea Guatemala dela.

Galgarik gabeko erauzketa-munstroaren aurka bere eskubideen alde borrokatzen duen herria q'eqchi' herria da. Hala ere, txosten hau Hondurasen eta herria lenka izan zitekeen, edo, agian, yanomamia Brasilen, wayuu Kolonbian edo maputxea Txilen. Herri gehiegi eta justizia-asmo gehiegi daude borrokan, enpresa transnazionalen, eliteen eta hemengo nahiz hango Estatuaren aurka, bitzta duinaren eta eskubideen ginetik interes ekonomikoiei lehentasuna ematen dietenak; horretarako, justizia-auzitegiak manipulatu dituzte, legeak berrezartzen dituzte eta kriminalizazio-prozesuak ezartzen dituzte bidezko gizarte-protesta isiltzeko. Adierazpen handiak egiten dituzten baina oinarritzkoena egin gabe jarraitzen duten estatu eta gobernuak: giza eskubide kolektiboak eta banakoak eta naturaren eskubideak enpresa transnazionalen eta oligarkien interes ekonomikoen ginetik jartzea. Izan ere, hori da bide bakarra pertsonen, herrien eta planetaren beraren bitzta jokoan ez egoteko.

Bilbo

Euskal Herria
2024ko urtarrila

Bibliografía

- **Bastos, Santiago** (2022), *La mina en El Estor y las políticas del despojo en Guatemala*, Prensa Comunitaria <https://www.prensacomunitaria.org/2022/05/la-mina-en-el-estor-y-las-politicas-del-despojo-en-guatemala/>).
- **Caballeros, Álvaro** (2018). *Despojo territorial y movilidad q'eqchi': perspectiva histórica y dinámicas actuales*, en Hoffmann, Odile y Morales, Abelardo (dir.), *El territorio como recurso. Movilidad y apropiación del espacio en México y Centroamérica*, IRD Éditions, Flacso, UNA, Marsella.
- **Corte de Constitucionalidad** (2020), *Apelación de Sentencia de Amparo, Expediente 697-2019*, <http://138.94.255.164/Sentencias/845263.697-2019.pdf>
- (2020), *Sentencia, Expediente 697-2019*, <https://mem.gob.gt/wp-content/uploads/2021/09/4-SENTENCIA-FENIX-SEGUNDA-INSTANCIA.pdf>
- (2022), *Resolución Ocurso, Expediente 887-2022*. 2022ko otsailaren 26a.
- **Cuffe, Sandra** (2022), *La historia oculta de una notoria mina de níquel guatemalteca*, The Intercept <https://theintercept.com/2022/03/27/solway-guatemala-nickel-mine/>
- **García, Jacobo** (2022), *Así se compra un Estado. Cómo una minera rusa corrompió todos los poderes en Guatemala*, El País. <https://elpais.com/internacional/2022-03-06/asi-se-compra-un-estado-como-una-minera-rusa-corrompio-a-todos-los-poderes-en-guatemala.html>
- **González Pazos, Jesus** (2022), *La Vida en Juego. Bizitza Jokoan. Derechos humanos y de la naturaleza violentados*, Icaria-Mugarik Gabe. Bartzelona.
- **González Pazos, Jesus; Mugarik Gabe** (2017), *Transnacionales, oligarquía y criminalización de la protesta social. El caso Guatemala*, Mugarik Gabe. Bilbo
- **Harvey, David** (2004), *El nuevo imperialismo: acumulación por desposesión*, Akal. Madril.
- **Instituto Nacional de Estadística**, Guatemala (2021) <https://www.ine.gob.gt/ine/poblacion-menu/>
- **Falla, Ricardo** (1992), *Masacres de la selva. Ixcán, Guatemala (1975-1982)*, Editorial Universitaria. Guatemala.
- **Le Bot, Yvon** (1995), *La guerra en tierras mayas. Comunidad, violencia y modernidad en Guatemala (1970-1992)*, Fondo de Cultura Económica. México.
- **López, Julie** (2022), *Filtración de documentos confirma cooptación del Estado guatemalteco por empresa minera*, El Faro <https://www.elfaro.net/es/202203/centroamerica/26055/Filtraci%C3%B3n-de-documentos-confirma-cooptaci%C3%B3n-del-Estado-guatemalteco-por-empresa-minera.htm>
- **Ministerio de Energía y Minas-MEM** (2022), *MEM informa que concluyó el proceso de consulta al Pueblo Indígena Maya Q'eqchi'*, <https://mem.gob.gt/blog/mem-informa-que-concluyo-el-proceso-de-consulta-al-pueblo-indigena-maya-qeqchi/>
- **Naciones Unidas** (2008), *Declaración de las Naciones Unidas sobre los derechos de los pueblos indígenas*, Nazio Batuen Erakundea. New York.
- **Organización Internacional del Trabajo, OIT** (2014), *Convenio Núm. 169 de la OIT sobre pueblos indígenas y tribales en países independientes. Declaración de las Naciones Unidas sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas*, OIT/Oficina Regional para América Latina y el Caribe. Lima.
- **Bastos, Santiago** (2022), *La mina en El Estor y las políticas del despojo en Guatemala*, Prensa Comunitaria <https://www.prensacomunitaria.org/2022/05/la-mina-en-el-estor-y-las-politicas-del-despojo-en-guatemala/>).
- **Caballeros, Álvaro** (2018). *Despojo territorial y movilidad q'eqchi': perspectiva histórica y dinámicas actuales*, en Hoffmann, Odile y Morales, Abelardo (dir.), *El territorio como recurso. Movilidad y apropiación del espacio en México y Centroamérica*, IRD Éditions, Flacso, UNA, Marsella.
- **Corte de Constitucionalidad** (2020), *Apelación de Sentencia de Amparo, Expediente 697-2019*, <http://138.94.255.164/Sentencias/845263.697-2019.pdf>
- (2020), *Sentencia, Expediente 697-2019*, <https://mem.gob.gt/wp-content/uploads/2021/09/4-SENTENCIA-FENIX-SEGUNDA-INSTANCIA.pdf>
- (2022), *Resolución Ocurso, Expediente 887-2022*. 2022ko apirilaren 26a.

- **Cuffe, Sandra** (2022), *La historia oculta de una notoria mina de níquel guatemalteca*, The Intercept <https://theintercept.com/2022/03/27/solway-guatemala-nickel-mine/>
- **García, Jacobo** (2022), *Así se compra un Estado. Cómo una minera rusa corrompió todos los poderes en Guatemala*, El País. <https://elpais.com/internacional/2022-03-06/asi-se-compra-un-estado-como-una-minera-rusa-corrompio-a-todos-los-poderes-en-guatemala.html>
- **González Pazos, Jesus** (2022), *La Vida en Juego. Bizitza Jokoan. Derechos humanos y de la naturaleza violentados*, Icaria-Mugarik Gabe. Bartzelona.
- **González Pazos, Jesus; Mugarik Gabe** (2017), *Transnacionales, oligarquía y criminalización de la protesta social. El caso Guatemala*, Mugarik Gabe. Bilbo.
- **Harvey, David** (2004), *El nuevo imperialismo: acumulación por desposesión*, Akal. Madril.
- **Instituto Nacional de Estadística, Guatemala** (2021) <https://www.ine.gov.gt/ine/poblacion-menu/>
- **Falla, Ricardo** (1992), *Masacres de la selva. Ixcán, Guatemala (1975-1982)*, Editorial Universitaria. Guatemala.
- **Le Bot, Yvon** (1995), *La guerra en tierras mayas. Comunidad, violencia y modernidad en Guatemala (1970-1992)*, Fondo de Cultura Económica. Mexiko.
- **López, Julie** (2022), *Filtración de documentos confirma cooptación del Estado guatemalteco por empresa minera*, El Faro <https://www.elfaro.net/es/202203/centroamerica/26055/Filtraci%C3%B3n-de-documentos-confirma-cooptaci%C3%B3n-del-Estado-guatemalteco-por-empresa-minera.htm>
- **Ministerio de Energía y Minas-MEM** (2022), *MEM informa que concluyó el proceso de consulta al Pueblo Indígena Maya Q'eqchi'*, <https://mem.gob.gt/blog/mem-informa-que-concluyo-el-proceso-de-consulta-al-pueblo-indigena-maya-qeqchi/>
- **Naciones Unidas** (2008), *Declaración de las Naciones Unidas sobre los derechos de los pueblos indígenas*, Nazio Batuen Erakundea. New York.
- **Organización Internacional del Trabajo,OIT** (2014), *Convenio Núm. 169 de la OIT sobre pueblos indígenas y tribales en países independientes. Declaración de las Naciones Unidas sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas*, OIT/Oficina Regional para América Latina y el Caribe. Lima.
- **Pérez, Regina** (2021), *Angélica Choc recibe sentencia por crimen contra su esposo: "Luchar contra las mineras es difícil"*, <https://www.prensacomunitaria.org/2021/01/angelica-choc-recibe-sentencia-por-crimen-contra-su-esposo-luchar-contra-las-mineras-es-dificil/>
- **Prensa Comunitaria** (2022), *Secretos Mineros: Importante Productor de Níquel Acusado de Contaminar el Lago más Grande de Guatemala*, <https://www.prensacomunitaria.org/2022/03/secretos-mineros-importante-productor-de-niquel-acusado-de-contaminar-el-lago-mas-grande-de-guatemala/>
- (2024), *Confirman sobornos de Solway a gobierno del expresidente Giammattei*, <https://prensacomunitaria.org/2024/01/confirman-sobornos-de-solway-al-gobierno-del-expresidente-giammattei/>
- **Prensa Libre** (2023), *La CorteIDHle ordena al gobierno de Guatemala titular tierras y consultar a la población indígena sobre la minera Fénix*, <https://www.prensalibre.com/economia/la-corteidh-le-ordena-al-gobierno-de-guatemala-titular-tierras-y-consultar-a-poblacion-indigena-sobre-la-minera-fenix/>
- **The Store Project** (2022), *La versión caribeña de una red criminal entre rusos, suizos y chapines en Guatemala*, Biodiversidad <https://www.biodiversidadla.org/Documentos/La-version-caribena-de-una-red-criminal-entre-rusos-suizos-y-chapines-en-Guatemala>
- **Rueckert, Phineas; Dupont de Dinechin, Paloma** (2022), *El juego sucio de Solway: documentos internos revelan las estrategias sofisticadas de una minera de níquel para comprar favores en Guatemala*, Forbidden Stories <https://forbiddenstories.org/es/mining-secrets-el-juego-sucio-solway/>
- **Sieder, Rachel** (2022), *La juridificación de los conflictos socioambientales: el reflejo del derecho fragmentado en el caso de El Estor*, Prensa Comunitaria <https://www.prensacomunitaria.org/2022/05/la-juridificacion-de-los-conflictos-socioambientales-el-reflejo-del-derecho-fragmentado-en-el-caso-de-el-estor/>
- **Solway Investment Group** (2022), <https://solway-group.com/company-overview/>. Kontsulta: 2022ko ekaina. Chimaltenango.
- **Uk'ux B'e, Asociación Maya** (2021), *Historia de la consulta comunitaria de Santa Cruz del Quiche*, berezko edizioa, Chimaltenango.

